

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Brno 2010

Bc. Petra Malíšková

**UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno**

Právo dítěte na účast ve hře a mimoškolní aktivity

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Vedoucí diplomové práce:
prof. JUDr. Dalibor Jílek, CSc.**

**Vypracoval:
Bc. Petra Malíšková**

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Právo dítěte na účast ve hře a mimoškolní aktivity zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této diplomové práce. Elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné.

V ...Brně... dne26.03.2010.....

.....

Poděkování

Děkuji panu prof. JUDr. Daliboru Jílkovi, CSc. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé diplomové práce.

Také bych chtěla poděkovat svému partnerovi Tomáši Hanákovi za podporu, kterou mi poskytl při zpracování mé diplomové práce, a které si velmi vážím.

Bc. Petra Malíšková

OBSAH

Úvod	5
1. Právo dítěte na hru a volný čas v kontextu Úmluvy o právech dítěte	7
1.1 Vznik Úmluvy	
a charakteristika práv dítěte úzce spjatých s právem na hru	7
1.2 Právo dítěte na hru, volný čas, rekreaci a kulturní činnost	12
1.3 Dílčí závěr	17
2. Dítě a hra	18
2.1 Význam hry pro duševní a tělesný vývoj dítěte	18
2.2 Realizace práva na hru v závislosti na věku dítěte	26
2.3 Dílčí závěr	33
3. Vývoj a možnosti volnočasových aktivit dětí v České republice	34
3.1 Děti a jejich volný čas	34
3.2 Mimoškolní aktivity v rámci veřejných škol	
a politika volného času dětí v ČR	38
3.3 Dílčí závěr	43
4. Průzkum pořádání volnočasových aktivit a hry na základních školách v městě Brně	44
4.1 Projekt šetření	44
4.2 Analýza výsledků a jejich interpretace	45
4.3 Závěry a doporučení	57
Závěr	59
Resumé	62
Anotace a klíčová slova	63
Seznam použité literatury	64
Další prameny	65
Seznam příloh	67

ÚVOD

Touha po hře je v člověku, zejména v dětství, vyvolávána zvědavostí a určitou aktivitou. Právě prostřednictvím hraní začíná novorozené dítě poznávat, prozkoumávat a vnímat svět kolem sebe. Vývojová psychologie považuje hru za jeden z podnětů hledání sebe sama nejen v raném dětství. Hodnotu hry spatřovali již starověcí filozofové (např. Platón, Plötinos). Význam hry v novověku pomohli nalézt pedagogové Komenský, Pestalozzi, Fröbel či filozof Rousseau.

Hra tím, že rozvíjí představivost, má velký význam pro rozumový rozvoj dítěte. A nejen pro něj. Nebránit dětem hrát si, ale naopak je podporovat a dopřávat jim hru plnou měrou, je dále důležité např. pro jejich mravní vývoj. Hra také váže jednotlivce ke společnosti druhých a my jsme pak schopni je lépe chápat a cítit s nimi. O významu hry lze hovořit i z pohledu estetického cítění. Hru je možné charakterizovat jako prvotní názorné učení.

Toto téma jsem si zvolila, protože já sama plně zastávám názor, že pokud dítěti upíráme právo na hru, resp. volný čas, vědomě zabraňujeme jejich zdravému vývoji. Hra a volný čas dětí jsou mi blízké také z toho důvodu, že jsem několik let působila jako instruktorka a později vedoucí turistického oddílu, kde jsme právě formou hry učili děti spoustu hodnotných věcí do dalšího života (např. zdravotní, chování „fair play“).

Dle Úmluvy o právech dítěte (New York: 20.11.1989) mají děti na hru a volný čas právo. Výše uvedené právo je uvedeno přímo v článku 31 Úmluvy „Právo dítěte na volný čas, rekreaci a kulturní činnost“ a právě tomuto článku je věnována jedna celá podkapitola práce. Ústředním cílem mé diplomové práce je stanovit zájem dítěte ve věci hry a trávení volného času, tzn. definovat příslušné právo a význam těchto aktivit - zvláště pak hry - pro rozvoj dítěte, popsat náplň a formu trávení volného času dětí, zjistit, jaký postoj k dané problematice zaujímají subjekty současné politiky volného času dětí a zejména jakým způsobem se v této oblasti angažují naše školy, konkrétně pak v městě Brně. Hlavního cíle bude dosaženo pomocí čtyř dílčích cílů, z nichž každý bude řešen v rámci samostatné kapitoly, obsahující dvě podkapitoly a vlastní závěr.

Jako první dílčí cíl jsem si vytkla charakterizovat povahu práva dítěte na hru a volnočasové (mimoškolní) aktivity v kontextu již výše uváděného článku 31 Úmluvy. Jeho součástí bude i nastínění dalších souvisejících práv, včetně historického vývoje dětských práv v rovině obecné. Prostřednictvím druhého dílčího cíle definuji význam herního procesu pro celkový rozvoj dítěte, a to jak zdravého, nemocného či nějakým způsobem handicapovaného. Zajímat mě bude také uplatnění hry v závislosti na jednotlivých vývojových obdobích dítěte. Naplnění třetího dílčího cíle získám vymezením termínu „volný čas dítěte“, popíši, jakým způsobem ho využívají dnešní děti, jak se ve snaze o jeho smysluplné trávení angažují základní školy a další subjekty politiky volného času dětí. Posledního dílčího cíle - stanovení možností volnočasových aktivit na brněnských základních školách - dosáhnu pomocí empirické části práce zařazené do čtvrté kapitoly, v rámci které vyhodnotím výsledky dotazníkového průzkumu.

Dospět k naplnění ústředního cíle, který zhodnotím v závěru celé práce, mi pomohou různé metody. Největší měrou využiji metodu analýzy odborné literatury a také získávání informací z příslušných webových stránek. Data pro empirickou část práce budu čerpat z již zmiňovaného vlastního dotazníkového průzkumu na brněnských základních školách. V některých kapitolách též praktikuji metodu komparace.

Souvislost mého tématu s oborem sociální pedagogiky vyplývá už pouhé z definice této pedagogické disciplíny, jejímž předmětem jsou *sociální* aspekty výchovy a vývoje osobnosti. Dominantní pozornost sociální pedagogiky je věnována charakteristice a analýze jednotlivých typů prostředí a jejich roli ve výchovném procesu. [Kraus, B. aj. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido, 2001, ISBN 80-7315-0042, str. 14 a 25] A právě trávení volného času s tímto úzce koresponduje. Pokud naše děti bude společnost umět motivovat k jeho smysluplnému trávení, je tu větší šance, alespoň částečně je eliminovat z dosahu sociálně patologických jevů. Hra slouží jako metoda a prostředek výchovy, přičemž je spatřován velký význam v samotném herním procesu. Formuje celou osobnost dítěte, pohyb, myšlení, řeč, cit i vůli, a tím přispívá ke správnému tělesnému, psychickému i sociálnímu rozvoji.

1. Právo dítěte na hru a volný čas v kontextu Úmluvy o právech dítěte

1.1 Vznik Úmluvy a charakteristika práv dítěte úzce spjatých s právem na hru

Problematika lidských práv sahá do minulosti stejně jako lidstvo samo. Byla řešena a realizována v rámci konkrétních historických podmínek, které se v jednotlivých vývojových etapách velmi lišily. Čím hlouběji se však do minulosti vypravíme, zjistíme, že práva lidí byla menší a navíc velmi rozdílná.

Děti v minulých staletích neměly v podstatě práva žádná. Nejhůře na tom samozřejmě byly děti chudé, jež okolnosti nutily několik hodin denně konat těžkou tělesnou práci, např. na polích, v hospodářství, továrnách či dílnách. Musely pomáhat rodičům vydělávat peníze a starat se o živobytí. Na hraní jim tak většinou nezbyval čas. Přestože již ve 13. století přineslo křesťanství změnu v hodnotě dítěte, zůstávalo zatím stále vnímáno především jako objekt určený pro potřebu dospělých.

Teprve až období od 14. do 17. století přináší první poznatky o vývoji dítěte a jeho potřebách, a to velkou zásluhou Jana Ámose Komenského, autora výroků jako „Dítky, nejdražší boží dar a klenot, nejpilnějšího opatrování hodny jsou“. [Komenský, J.A., Informatorium školy mateřské, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1964, str.10] Své myšlenky zanesl do knih (Didactica magna, Navržení krátké o obnovení škol v Království Českém, Informatorium školy mateřské a mnohé další), z nichž většina je stále aktuální. Přirozené potřeby dítěte se dostávají do popředí a začínají být poznávány a uspokojovány až během 18. století, které se váže se jmény Voltaire, Rousseau, či Pastalozzi. Svou velkou úlohu v historii práva dítěte sehrálo bezpochyby i zavedení povinné školní docházky na základě Všeobecného školního řádu vydaného v roce 1774 Marií Terezií. Vyplývá z něho povinnost zákonných zástupců dětí určitého věku do školy posílat a povinnost státních orgánů a samosprávy zajistit provoz náležitých školních zařízení.

Koncem 19. století se někteří pedagogové a lékaři začali právy a potřebami dětské populace zabývat více, ale až v polovině minulého století se začalo o uzákonění práv dítěte uvažovat, a to dokonce na mezinárodní úrovni. Postavení dítěte se postupně začalo měnit. Svou roli zde sehrála i tendence o zrovnoprávnění žen.

Snahy politických hnutí na podporu práv dítěte vyústily až do podoby tzv. *Ženevské deklarace práv dítěte*, přijaté Shromážděním Společnosti národů v roce 1924. Byly zde zakotveny zvláštní záruky, které dítě pro svou tělesnou a duševní nezralost potřebuje, péči a zvláštní právní ochranu před narozením i po něm. Druhá světová válka a její důsledky byly důvodem k pozdějšímu rozšíření znění těchto záruk v *Deklaraci práv dítěte*, která se přímo odvolávala na Všeobecnou deklaraci lidských práv. Valné shromáždění OSN, které Deklaraci přijalo v roce 1959, v ní vyzývá k uznání těchto práv a jejich dodržování cestou zákonodárných a jiných opatření v souladu s deseti zásadami Deklarace.

Ale teprve až *Úmluva o právech dítěte* (Convention on the Rights of the Child)¹, (dále jen „Úmluva“) se stala prvním dokumentem, který práva dítěte kodifikoval formou smlouvy, a díky své téměř absolutní univerzálnosti byl přijat skoro všemi státy na světě. Úmluva zakládá nejnižší možné společné jmenovatele zaštiťující základní životní potřeby dětí, na které mohou dosáhnout i ekonomicky slabé státy. „Děti žijí na Zemi v neobyčejně rozmanitých podobách civilizace, jež měly různý historický vývoj, vytvořily si vlastní zvyky, morální normy, náboženství. Jsou také na různém stupni hospodářské a technické vyspělosti. V různých oblastech se proto často na jeden problém dívají lidé odlišně.“ [Česká rada dětí a mládeže. Ahoj, Úmluvo: výklad Úmluvy o právech dítěte. Praha: Parta, 2001, str.1, ISBN 80-85989-91-3]. Zejména díky těmto skutečnostem trvaly přípravné práce deset let. Na jejím formování se podílel mezinárodní tým odborníků složený z nejrůznějších profesí.

Kodifikací Úmluvy se státy zavazují široce informovat o právech a dalších ustanoveních zde uvedených ve společnosti dospělých i mezi dětmi. Dokument je sestaven tak, aby mohly rovněž rozvojové státy světa uvedená práva realizovat, uskutečňovat náležitá politická a sociální opatření (dostatečné a účinné zákonodárství) v rozsahu svých prostředků a v případě potřeby také v rámci mezinárodní spolupráce.

¹ Úmluva byla přijata Valným shromážděním OSN 20. listopadu 1989, je složena z preambule a 54 článků.

Přináší mimo jiné zvláštní ochranu a pomoc dětem bez rodin, právo na plnohodnotný život pro děti postižené a zabezpečuje přiznání statutu uprchlíka pro děti, která o toto opatření žádají.

Obsah Úmluvy je založen pouze na minimálních standardech, které státům umožňují, aby pro děti zajistily na úrovni právních systémů jednotlivých států a prostřednictvím dalších mezinárodních smluv standardy vyšší, než Úmluva předpokládá. Pro účely tohoto dokumentu se dítětem rozumí každá lidská bytost ve věku do 18 let, pokud podle právního řádu, který se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve. Děti nejsou ze zákona plně způsobilé k právním úkonům. Nemohou tedy nabývat práva a povinnosti vlastními úkony a jednáním. Do dosažení své plnoletosti mohou tak samy činit jen úkony přiměřené jejich vyspělosti. Ač se tak někdy z chování rodičů nezdá, je především jejich povinností v rámci svých možností zajistit, aby se dětem skutečně všech práv dostávalo.

Úmluva zahrnuje ochranu práv, která lze rozdělit do čtyř kategorií:

- práva na přežití zaručující zachování života a uspokojování základních potřeb dítěte (právo na přiměřenou životní úroveň, včetně bydlení, zajištění potravy a zdravotní péče, právo na sociální péči);
- práva na rozvoj zahrnující harmonický rozvoj dítěte (právo na vzdělání, na volný čas, ale i právo na svobodu myšlení a vyznání, na přístup k informacím i ochranu před škodlivými informacemi);
- práva na ochranu, která chrání dítě před násilím, všemi druhy zneužívání a zanedbávání (ochrana před obchodováním s nimi, oddělením od rodiny ubližováním, vykořisťováním, před drogami a jinými škodlivými látkami);
- práva na účast, která dává dítěti možnost sdělit svůj názor ve všech záležitostech, které se ho týkají (právo vyjádřit se a být vyslyšen, právo na svobodné sdružování a shromažďování).

Kategorie první obsahuje tedy *právo dítěte na život* (článek 6). Bez tohoto práva by ta další neměla význam. Možností ohrožení je mnoho. „Právo na život je nejvíce porušováno ve válce, ale někdy i v míru, např. bídou, hladem, přírodními katastrofami, nemocemi. Život dětí bývá ohrožen i nenávisť některých lidí, někdy cizích, někdy i blízkých, a také nenávisť proti lidem jiné barvy pleti, jiného náboženství, jiné

národnosti, či jinak odlišných“. [Ondráčková, J. Co je Úmluva o právech dítěte. Praha: Česká helsinský výbor, 1996, str. 2]. Vzájemnou podmíněnost a závislost lze nalézt i mezi dalšími právy.

Ústředním tématem diplomové práce je právo dítěte na účast ve hře a mimoškolní aktivity, uvedené v článku 31, kterému je věnována celá následující podkapitola. Naplnění tohoto práva je vzájemně propojeno s realizací dalších článků Úmluvy, jako je právo na svobodu projevu (článek 13), právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství (článek 14), na ochranu soukromí (článek 16), bezpochyby nelze opomenout právo na vzdělání (článek 28), právo dítěte na rozvoj osobnosti (článek 29), právo dětí příslušejících k určité menšině na vlastní kulturní život, praktikovat vlastní náboženství či užívat vlastní jazyk (článek 30), právo na ochranu před prací ohrožující zdraví, výchovu a vzdělávání nebo vývoj (článek 32) a před všemi dalšími formami vykořisťování (článek 36).

Vzájemnou determinaci mezi hrou a *vzděláváním* nelze popřít. To potvrzuje i světoznámé dílo Jana Amose Komenského Škola hrou –Schola ludus (1654). Stát je povinen zajistit, aby základní vzdělání bylo povinné a bezplatné. Úlohou státu je též zpřístupnit každému, kdo je schopen se dále vzdělávat, střední a vysoké školství. Kromě výše uvedeného mají děti právo na informace a poradenskou službu v oblasti dalšího vzdělávání a odborné přípravy k povolání. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, rozvíjejí a podporují také mezinárodní spolupráci ve věcech týkajících se vzdělávání.

Právo na své názory a svobodu projevu zahrnuje svobodu vyhledávat, přijímat a rozšiřovat informace a myšlenky všeho druhu a různými způsoby. Výkon tohoto práva sice může podléhat určitým omezením, avšak tato omezení mohou být pouze v souladu se zákonem. Jednou z oblastí, na které se některé rozvojové hry zaměřují, jsou právě komunikační dovednosti. Hra dětem umožňuje vzájemný kontakt s ostatními a příležitost vyjádřit se.

Právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství dává dítěti právo vybrat si myšlenkový směr či vyznávat náboženství podle svého uvážení. Právě ve hře děti zapojují svoji fantazii, dělí se o své myšlenky a učí se zodpovědnosti a chování „fair play“. Pokud se však dítě stane členem problematické sekty či rasistických

a násilnických skupin, je zejména na rodičích nasměrovat jejich víru či přesvědčení jinam. Uvedená práva mohou být také v určitých zákonných případech, např. jedná-li se o ochranu veřejné bezpečnosti, pořádku či základních práv a svobod jiných, omezena.

Právo na soukromí, ochranu cti a pověsti uznává právo dítěte na ochranu před svévolným zasahováním do rodiny, domova nebo korespondence, nezákonným útokům na jeho čest a pověst a obecně na vlastní soukromý život, do kterého spadá i problematika trávení volného času.

Hra obecně zahrnuje duševní a fyzickou stimulaci, často dokonce souběžně. Úmluva vyzývá k výchově dítěte, která by měla směřovat k **rozvoji osobnosti dítěte**, jeho nadání a rozumových i fyzických schopností v co nejširším objemu.

V těch zemích, v nichž žijí etnické, náboženské nebo jazykové menšiny nebo osoby domorodého původu, nesmí být dítěti náležejícímu k takové menšině odprávo **právo užívat vlastní kultury, vyznávat a praktikovat své vlastní náboženství a používat svého vlastního jazyka**. Souhrn hmotných a duchovních hodnot každé menšiny se odráží ve formách hry a trávení volného času dětí a stejně tak v přístupu k realizaci práva na hru.

Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, rovněž uznávají právo dítěte na **ochranu před hospodářským vykořisťováním** a před vykonáváním jakékoli práce, která může být pro dítě nebezpečná, bránit jeho vzdělávání, škodit zdraví dítěte nebo jeho jakémukoliv rozvoji (tedy i formou hry). Zejména pak stanoví nejnižší věkovou hranici nebo hranice pro vstup do zaměstnání, odpovídající úpravu pracovní doby a podmínek zaměstnávání a pokuty nebo jiné sankce k účinnému zabezpečení plnění tohoto článku.

Ratifikací Úmluvy se též státy zavázaly **chránit dítě před všemi ostatními formami vykořisťování**, které jakýmkoli způsobem škodí blahu dítěte. Tato ochrana přispívá klidnému dětství a pomáhá vytvářet prostor pro hru a volný čas dítěte. [4, 5, 6, 10, 16, 19, 22, 23, 26, 29, 31]

1.2 Právo dítěte na hru, volný čas, rekreaci a kulturní činnost ¹

Mezi práva Úmluvy spadající do druhé kategorie, které se týkají harmonického rozvoje dítěte, se řadí i právo uvedené v článku 31 - Právo dítěte na volný čas, rekreaci a kulturní činnost. Celé znění článku 31 v českém překladu zní:

1. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, uznávají právo dítěte na odpočinek a volný čas, na účast ve hře a oddechové činnosti odpovídající jeho věku, jakož i na svobodnou účast v kulturním životě a umělecké činnosti.

2. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, uznávají a zabezpečují právo dítěte na všestrannou účast v kulturním a uměleckém životě a napomáhají k tomu, aby dětem byly poskytovány odpovídající a rovné možnosti v oblasti kulturní, umělecké, oddechové činnosti a využívání volného času.

Význam slov odpočinek, volný čas, hra a rekreační aktivita se zdá být synonymem, protože všechny signalizují fakt, že se nejedná o „práci“. Ačkoliv je nevykonávání práce sjednocující faktor, všechna tato čtyři slova obsahují podstatné odlišnosti. Odpočinek zahrnuje základní nezbytnost fyzické nebo duševní relaxace a spánku, volný čas je pak širší pojem vyjadřující mít čas a svobodu dělat, co jedinec chce. Rekreační aktivita zahrnuje širokou škálu aktivit vykonávaných z důvodu potěšení včetně některých, které mohou být označeny za práci např. sport, kreativní a herecké umění, řemesla, vědecké, zemědělské nebo technické činnosti. A hra, která je nejčastěji spojována s termínem dětství, zahrnuje dětské aktivity, které nejsou kontrolovány dospělými a které nemusí mít nezbytně pravidla. Jejím rozsah je neobyčejný, základní potřeby hry jsou však relativně jednoduché.

Angličtina používá pro vyjádření slova „hra“ dvě označení, častěji používaný výraz „play“ a výraz „game“. Ten charakterizuje hru jako strukturovanou aktivitu, obvykle uskutečňovanou pro zábavu a občas užívanou jako nástroj vzdělávání, jejíž klíčové parametry jsou cíl, pravidla, výzvy a interakce. [Wikipedie, otevřená encyklopedie. Game [online]. [cit. 2010-01-18].< <http://en.wikipedia.org/wiki/Game>>] Právo dítěte

¹ Výchozím materiálem pro zpracování této podkapitoly je publikace Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child. New York: UNICEF, 1998, str. 416 - 425, ISBN 92-806-3337-6

na hru je někdy označováno jako „zapomenuté právo“, [Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child. New York: UNICEF, 1998, str. 417, ISBN 92-806-3337-6] pravděpodobně proto, že ve světě dospělých znamená spíše luxus než nezbytnost života a protože děti si najdou způsob hraní vždy, dokonce v omezené míře i za těžkých podmínek. Ale hra je také základní součástí rozvoje a dětí, které si nemohou ať už z jakéhokoliv důvodu hrát, pak nezískají dostatek důležitých společenských a osobnostních dovedností. Dětská kulturní práva zahrnují přístup k vhodným kulturním¹ a uměleckým představením odpovídajícím jejich věku a právo, aby tyto aktivity mohly samy provozovat.

Již Deklarace práv dítěte stanovuje, že dítě by mělo mít příležitost ke hře a zotavení, a ty by měly být směřovány ke stejným cílům jako vzdělávání, tzn. k rozvoji dětských schopností v jejich maximální možné míře. Je na společnosti a veřejných institucích, aby v tomto směru vyvíjely snahu a podporovaly uplatňování jmenovaného práva. Úmluva neudává příčinu hraní ani příčinu rekreace.

Při podpoře tělesného i duševního zotavení a sociální reintegraci dětských obětí v jakékoliv formě zanedbání, zneužívání, týraní nebo válečných konfliktů, může zapojení do hry a rekreačních aktivit následně plnit pomocnou až terapeutickou roli podporováním sebeúcty a víry dítěte. Sportovní aktivity a soutěžení ve volném čase, které jsou primárně považovány za podporu dobrého bytí dětí, by neměly narušit fyzický nebo psychologický rozvoj dítěte.

Odpočinek je důležitý v rozvoji dítěte stejně jako základy výživy, bydlení, zdravotní péče a vzdělávání. Příliš unavené děti jsou často neschopné se učit a jsou více náchylné k nemocem. Základní odpovědností ratifikujících států je zajistit dětem, které pracují, adekvátní čas pro spánek a relaxaci.

Jedná se o miliony dětí na celém světě, které působí mnoho hodin v podmínkách téměř otrockých jako domácí sluhové a mnohem více jich je okolnostmi přinuceno pracovat v rodinných podnicích bez adekvátního odpočinku nebo vzdělání během většiny jejich dětství. Tato skutečnost se naštěstí naší země již netýká. Právo na volný

¹ Slovo kultura v rámci Úmluvy je používáno ve smyslu tradic a zvyků komunity. V článku 31 slovo je kultura používáno ve významu uměleckém.

čas zahrnuje více než jen mít dostatek času na spánek v noci. Výbor pro práva dítěte s ohledem na články Úmluvy, které jsou zaměřené na cíle výchovy dítěte a ustanovení podmínek pro dětskou práci, vyhledává problémy vzniklé potřebou dětí pracovat a komplexní vztahy mezi dětskou prací a vzděláváním. Článek věnovaný právu na hru a volný čas je nezbytných jako připomínka faktu, že děti navíc potřebují mezi vzděláním a prací prostor samy pro sebe. Dítě má tak čas přemýšlet o tom, co se naučilo, dělat domácí úkoly, hrát si, být dítětem.

Některé země mají zvyky a zákony vyčleňující jeden den v týdnu a k tomu náboženský svátek, kdy se též nepracuje. Jiné mají regule, které dětem dovolují pracovat za finanční odměnu jeden den v každém víkendu a pouze část školních prázdnin. Země mají rovněž velmi rozdílné právní interpretace, kolik hodin povinného vzdělávání by mělo být během jednoho roku, a velmi rozdílné zkušenosti s domácími úkoly. Řády určitých států zajišťují, že školní den má časté přestávky. Děti povinné školní docházkou jsou ve volném čase zaměstnávány domácími úlohami, což bývá z pohledu některých dospělých označováno jako přesčas.

Jak již bylo zmíněno, pojmy hra a rekreační aktivita by měly být od sebe rozlišovány. Hra je z pohledu dospělých nestrukturovaná a volná, ačkoliv by jimi měla být podporována a dohlížena, zatímco rekreační aktivity zahrnují více aspektů školního života: sport, provozování umění, vědu, technologie, stejně tak jako hry a divácké aktivity. Jejich společnou charakteristikou je, že nejsou povinné.

Hra se velkým dílem podílí na fyzickém a psychologickém zdraví dítěte. Mnoho sociálních dovedností jako vyjednávání, sdílení a sebekontrola je získáno díky nedohlížené hře s jinými dětmi. Ve smyslu fyzického rozvoje je zásadní, že děti tráví čas pohybem. Zdravotnické organizace ve vyspělých státech varují před koronární časovou bombou vznikající z nového fenoménu, kdy děti tráví většinu času uvnitř škol, domovů, aut, před televizory a u počítačové techniky. Dospělí však mají odpovědnost zabránit u provozování takových volnočasových aktivit, které jsou škodlivé.

Mohla by se také vyskytnout otázka, zda-li jsou některé dětské aktivity skutečně rekreační. Děti mohou být přinuceny k aktivitám, které jsou nazývány rekreačními, ale které si nevybraly samy a poskytují jim pouze malé potěšení. Často si tak

prostřednictvím svých dětí plní nenaplněné sny jejich rodiče. Moderní obchodní metody, narůstající doprava a slabé městské plánování jsou bezpochyby velkým nepřítelem dětských her. Také na televizi, ač poskytuje kulturu a zábavu, musí být občas nazíráno jako na nepřítele hraní a rekreace přiměřené věku dítěte. Důvodem je nevhodná programová nabídka či omezení pohybových aktivit dítěte.

Právo dětí svobodně se účastnit kulturního života a umění zahrnuje jak právo dětí přidat se k dospělým a k jejich kulturním a uměleckým aktivitám, tak i právo pro vysloveně dětskou kulturu a umění a také možnost být jak konzumentem, tak tvůrcem umění a kultury. Děti by neměly být vyloučeny z představení pro dospělé bez dobrého důvodu (např. z důvodu možné psychické újmy nebo rušení představení malými dětmi).

Mezi povinnosti státu patří i podpora a rozvoj příležitostí dětí účastnit se kulturních, uměleckých, rekreačních a volnočasových aktivit. Protože děti nemají peníze ani sílu, jsou závislé na světě dospělých (včetně vlády) a je na nich umožnit jim přístup k rekreaci, sportovním aktivitám a kulturním činnostem.

Je tu i otázka rovných šancí. Některé kategorie dětí potřebují k zajištění uspokojení jejich práv v rámci článku 31 více pozornosti a zdrojů. Chudé děti nemusí být vždy nezbytně zbaveny volného času a kultury. Nevhodné životní prostředí, především v městských částech, dobrovolně nebo nuceně odloučených, a cena mnoha moderních rekreačních aktivit bezpochyby mohou realizaci těchto práv bránit. Státní opatření v této oblasti by měla být tudíž zaměřena právě na chudé, ale také na děti s handicapem. Děti s postižením potřebují určitou asistenci pro zajištění přístupu k rekreačnímu vybavení a jeho využití. Pro ty handicapované děti, které dostávají speciální vzdělání stále ještě odděleně od ostatních dětí, může být rekreace jediná příležitost pro jejich integraci a je tedy obzvláště důležitá. V současné době se tak daleko častěji setkáme s bezbariérovými přístupy usnadňujícími vstup do různých relaxačních, sportovních (bazény) či kulturních zařízení. Také děti v uzavřených institucích (např. nemocnice nebo diagnostické ústavy) vyžadují zvláštní opatření.

Když hovoříme o rovných příležitostech, je třeba zmínit téměř běžný jev, kdy dívky mají kvůli domácím pracím mnohem kratší čas na hru než chlapci. Dospělí toto

obvykle přecházejí, ale opatření jsou třeba. Volba způsobu trávení volného času děvčat je rodiči omezována i z důvodu větších obav o jejich bezpečnost, což je však zvláště v současné době, při tak vysokém stupni kriminality, více než pochopitelné.

V roce 1961 byla ve Skandinávii založena nevládní mezinárodní organizace IPA (International Play Association), která přijala Deklaraci dětských práv na hru. Deklarace vyzývá k akci v pěti vládních sekcích: zdraví, vzdělávání, sociální péče, volný čas a plánování, volá po větším počtu profesionálů orientovaných na hru a menším počtu násilných her a hraček. Organizace vykonává, podporuje a chrání právo dítěte na hru jako základní lidské právo. [9, 22, 24, 31, 32, 34]

1.3 Dílčí závěr

Přestože okruh problémů týkající se lidských práv sahá hluboko do minulosti, dá se říci, že práva určená dětské populaci nebyla dříve žádná. Bezbranné dítě bylo až do 4. století bráno spíše jako předmět, který lze prodat do otroctví nebo používat jako sexuální objekt. Přestože 13. století přineslo určité změny v hodnotě dítěte, za první poznatky o jeho vývoji a jeho potřebách vděčíme dílu Jana Amose Komenského, který žil a tvořil v 17. století. Svou roli hrálo i zavedení povinné školní docházky v roce 1774. Koncem 19. století se začali v této problematice angažovat i někteří pedagogové a lékaři. K postupné přeměně postavení dítěte dochází současně se snahami o zrovnoprávnění žen. Ženevská deklarace práv dítěte (1924), která byla vyústěním snah politických hnutí zabývajících se právy dítěte, se stala určitým základem pro Deklaraci práv dítěte.

První kodifikací dětských práv, kterou přijaly skoro všechny státy na světě, se však stala až Úmluva o právech dítěte. Úmluva obsahuje pouze nejnížší společné jmenovatele, na které mohou dosáhnout i ekonomicky slabé státy. Jedná se téměř o univerzální právní dokument založený na čtyřech základních kategoriích - práva na přežití, práva na rozvoj, práva na ochranu a práva na účast. Mezi práva na rozvoj náleží i právo uvedené v článku 31- *Právo na volný čas, hrát si, účastnit se na kulturních, sportovních a uměleckých akcích*. Právě tento článek je ústředním tématem celé diplomové práce. Výrazy jako „volný čas“, „hra“, „relaxace“ či „účast na kulturních akcích“ se zdají být pro mnohé z nás slovy podobného významu. Přestože je nevykonávání práce sjednocující faktor, význam těchto čtyř slov je velmi odlišný. Právo dítěte na hru je někdy označováno jako zapomenuté právo, zejména z toho důvodu, že ve světě dospělých znamená spíše nadstandard než životní potřebu. Ne všechny děti mají rovné příležitosti, a tak je zejména na státních orgánech, aby zajistily podmínky pro uplatnění práva na hru a plnohodnotné trávení volného času např. pro děti s handicapem či děti chudé. Je nutné poukázat na vzájemnou podmíněnost a závislost s dalšími články Úmluvy, zvláště pak s právem na vzdělávání. Realizaci práva na hru s ohledem na věk dítěte, včetně jejího významu pro rozvoj osobnosti, bude věnována následující kapitola.

2. Dítě a hra ¹

2.1 Význam hry pro duševní a tělesný vývoj dítěte

Současný svět klade na člověka velké nároky, a to nás přivádí k hledání prostředků, jak zvyšovat naše vzdělání i celkovou zdatnost. Jednou z možností, jak usměrňovat duševní vývoj dítěte, je hra. Právě z tohoto důvodu se jejím studiem zabývá mnoho společenských věd, které se snaží docílit teoretického objasnění její podstaty i praktického uplatnění získaných poznatků. Využívá se v rámci výchovy rodinné, v ústavní, ve škole i v ostatních výchovných zařízeních a je účelně rozvíjena od nejútlejšího věku. Množství her a stejně tak hraček pro děti a mládež je na našem trhu opravdu nepřehledné. Dokládá to rovněž rozsáhlá odborná literatura.

Smyslu a významu hry ve vývoji dítěte se ve svém díle věnoval již J. A. Komenský, který současně k herní činnosti pobízel i rodiče. „Děti vždycky rády dělají něco, protože krev mladá státi nemůže. A to jest hrubě dobře; nerci-li jim toho brániti nesluší, alebrž i zamýšleti jim, aby vždycky co dělati měly. Necht' jsou mravenečkové, vždycky se okolo něčeho čmýrající, nosící, vláčící, skládající, překládající; toliko aby rozumně dělali, co dělají, pomáhati jim a ukazovati všeho vzor, by pak titěrky byly (jako v jiném jich cvičiti nejprve nelze), neliknovali se² pohráti s nimi.“ [Komenský, J.A., Informatorium školy mateřské, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1964, str.27] Komenský upozorňoval na aktivitu dětí, kterou je třeba v jejich věku vnímat pozitivně. Pobízel rodiče, aby dětem byli vzorem a nelenili si s nimi hrát.

Hra je součástí dějin už od počátků lidstva. Je společníkem člověka po celý život a nejvíce mu dává zejména v jeho dětství a mládí. Při hře se dětská osobnost nejen utváří, ale i projevuje. Hra je „kamarádem a učitelem“ dětí ve všech státech světa. Dětské hry jsou velmi rozmanité a můžeme se setkat i s takovými, které vzniknou v určitém okamžiku a následně už se nikdy nezopakují. Na druhou stranu existují hry, k nimž se dítě rádo vrací, opakuje a učí je své kamarády. Velkou oblibu mají u dětí hry tradiční, které přecházejí z generace na generaci. Některé mají výlučně charakteristické

¹ Výchozím materiálem pro zpracování této kapitoly je publikace Mišurcová, V. aj. Hra a hračka v životě dítěte. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1989

² *neliknovali se* - nelenili, nerozpakovali se

rysy související s věkem a prostředím, jiné se nějakým způsobem obměněné hrají na mnoha dalších místech světa. Hry dětí lze nalézt ve všech společnostech na různých světadílech. V některých částech světa (Afrika, území jihoamerických Indiánů) je hra nutným úvodem do života, pomocí které se dítě vzdělává a učí žít.

Ještě nedávno jsme se často mohli setkat s názorem, že o schopnostech a nadání dítěte rozhodnou genetické vlohy již před narozením. Odborníci však došli k zjištění, že významnou roli ve vývoji dítěte hraje výuka, zážitky a vnímání okolí v raném dětství. Hra je důležitým nástrojem vedoucím k osvojení dovedností, které jsou pro život užitečné, napomáhá k obnově sil i k překonání sociálních nároků. Existuje mnoho kvalifikací hry, avšak její význam lze jen těžko vtěsnat do jednotného názorového systému. Nizozemský kulturní historik Johan Huizinga se této problematice ve svém díle věnoval a došel k následující definici: „Hra je dobrovolná činnost, která je vykonávána uvnitř pevně stanovených časových a prostorových hranic, podle dobrovolně přijatých, ale bezpodmínečně závazných pravidel, která má svůj cíl v sobě samé a je doprovázena pocitem napětí, radosti a vědomím „jiného bytí“, než je „všední život“.“ [Huizinga, J. *Homo ludens*. Praha: Mladá fronta, 1971, str. 33] Zejména bych v Huizingově teorii zdůraznila, že se jedná o dobrovolnou činnost, jejíž kouzelná moc je ukryta v ní samé.

Poskytuje člověku možnost *vyjádřit se, projevit sílu, nápaditost, odvahu, trpělivost, představivost* (některé děti si dokonce pro svou hru ve své fantazii vytváří společníka, který jim ve skutečném životě schází), *konstruktivní schopnosti, smysl pro humor, estetické cítění*, atd. Hra každodenní život obohacuje a přináší možnost **seberealizace**. To vede k dosažení pocitu radosti a uspokojení, jež jsou základním a nevýznamnějším rysem hry. Právě potřebu seberealizace umístil americký psycholog Abraham Maslow (1908-1970) na samý vrchol pyramidy potřeb a označuje ji za lidskou snahu naplnit své schopnosti a záměry. Maslow ji též charakterizuje jako potřebu růstovou. Na rozdíl od této kategorie potřeb popisuje další čtyři jako potřeby nedostatkové a řadí je vzhledem k možné kapacitě pro danou potřebu v následujícím pořadí - potřeba uznání a úcty, potřeba lásky, přijetí a spolupatříčnosti, potřeba bezpečí a jistoty a základní potřeby fyziologické. [Adair, J. *Efektivní motivace*. Praha: Alfa Publishing, s.r.o., 2004, str. 29 a 30, ISBN 80-86851-00-1]

Hra získává kromě individuálního významu pro každého z nás také na důležitosti v oblasti **sociálního vývoje**. Umožňuje lidem projevit se ve vzájemném kontaktu a současně s tím vytvářet vazby, které mají nejen společenský, ale i kulturní charakter. Působí tak na obsah i podobu lidského jednání. Jednou z důležitých oblastí, na které se rozvojové hry zaměřují, jsou **komunikační dovednosti**. Nejedná se jen o to dítě naučit pojmenovat určité věci či si říci o jídlo nebo pití, ale hovoří se především o určité obratnosti v sociálních vztazích.

Herní činnost rozvíjí obrazotvornost, mající velký vliv pro **rozumový rozvoj**. Dodává pohyblivost a ohebnost tomu, co paměť udržuje, stává se důležitou průpravou myšlenkové činnosti. „Chcete-li tedy, aby se u dětí vašich náležitě rozvíjely schopnosti k pozdějšímu učení, nebraňte hře ve věku hravém, nekazte ji dětem, nýbrž dopřejte jim hry plnou měrou.“ [Mauer, J. Hra dětská a její význam. Praha: Melantrich, 1919, str. 21]. Hra je také pokládána za jeden z prostředků **mravní výchovy**. Může působit pozitivně a negativně. Škodlivě působí např. hazardní hry, v nichž se podvádí a hraje falešně či o materiální hodnoty. Kladný vliv se projevuje, pokud se dodržují pravidla, utvářejí přátelské vztahy a respektují zásady rovnoprávnosti či týmové spolupráce. I v rámci mravního vývoje můžeme hovořit o významu obrazotvornosti. Díky ní děti lépe dokážou soucítit s druhými, vžít se do toho, co druhý cítí, představit si, jak by jim bylo v postavení někoho druhého, stát se empatickými. Význam hry také spočívá v jejím vlivu na **utváření vztahu člověka k umění**.

Z psychologického hlediska vychází hra ze skutečnosti, že dítě v rámci svého vývoje teprve postupně začíná ovládat životní situace ve svém okolí a začíná tak chápat lidský vztah k předmětům kolem své osoby. K vypořádání se s podněty životního prostředí a porozumění okolnímu světu užívá právě hry, samovolně probíhající činnosti, v níž se vypořádává s úkoly skutečného života v představovaných podmínkách s použitím různých předmětů a pomůcek. „Smysl hry se naplňuje tehdy, když dítě hrou hledá řešení vnitřně vytyčeného úkolu či problému, nalezne metodu, jak jej řešit, a pochopí princip tohoto řešení.“ [Mišurcová, V. aj. Hra a hračka v životě dítěte. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1989, str. 31] Hru ovlivňují vlastní dojmy a prožité události dětí, není však přesnou napodobeninou reality, nýbrž vyjadřuje vztah

dítěte k zobrazované skutečnosti, jeho zážitky a přání. Dá se tedy s ní pracovat jako s metodou léčby, pokud dítě zažije nějaké trauma a není schopno o tom samo hovořit.

Dítě je při hře aktivní a plně projevuje své tvořivé schopnosti. Každá hra je jedinečným tvůrčím dílem dítěte, v němž se uplatňuje celá jeho osobnost. V souvislosti s hrou bychom měli hovořit i o hračce, která je dnes kromě pohledu zboží, které má přinést zisk, chápána i z hlediska didaktického, a to jako výchovný předmět. Stejně jako hra samotná se i hračky liší např. u dětí různých věkových kategorií či pohlaví.

Chceme-li pochopit hru v celém jejím rozsahu, je nutné si připomenout, jak moc je rozmanitá a různorodá. Dokladem o tom může být třídění her z mnoha různých hledisek. Psychologie třídí hry na nepodmíněné, intuitivní, senzomotorické, intelektuální a kolektivní. Do dvou velkých skupin se pak dělí z hlediska pedagogického. Jedná se o hry tvořivé a hry s pravidly. Hry tvořivé jsou takové, při nichž si dítě volí samo námět i průběh (hry předmětové, úlohové, dramatizační a konstruktivní). Hry s pravidly (pohybové a intelektuální) navazují z hlediska vývoje jednotlivce na hry tvořivé. Jejich hlavním obsahem je jednání ve vztahu k ostatním hráčům.

Chlapci a dívky si vybírají jiné hry, jiné hračky a během her se také jinak chovají. Proč se jejich hry a zájmy odlišují? Důvodem může být výchova, směřování společnosti do určitých rolí už od narození, ale i skutečnost, že se člověk rodí s jistými dispozicemi, kvůli kterým má přirozenou tendenci brát si určité hračky a jiných si nevšímat, a to v závislosti na biologickém pohlaví.

V současné době se ve výchově stále více uplatňují hry a hračky cizích národů. Jedná se o důsledek prolínání různých kultur a vliv rozvoje civilizace. U nás se např. hrají pohybové hry jako eskymácký zápas, ruské kuželky, americký fotbal a jiné. Velká část z nich jsou velmi podobné našim hrám, ale tím, že mají cizokrajný název a navozují zvláštní atmosféru, děti více přitahují.

Hry pocházející od jiných národů však naleznou však uplatnění nejen v tělesné výchově. Využívá se jich záměrně také v oblasti estetické výchovy, aby dětem přiblížily hudbu a tanec ostatních národů. Hry se uplatňují rovněž při výuce cizích jazyků. Hry

národa, jehož jazyku se učíme, nám pomáhají procvičovat výslovnost, obohatit slovní zásobu, zvýšit zábavnost vyučování. Celkově nám přibližují země různých koutů světa, jejich dávnou i současnou kulturu.

Poskytneme-li dětem čas a podmínky ke hře, budou se moci určitým způsobem vychovávat samy, tzn. cvičit si a dále rozvíjet své schopnosti. Americká akademie pediatriů v roce 2006 publikovala studii „Význam hry pro podporu zdravého vývoje dítěte a udržování pevného svazku dítě - rodič.“ Studie uvádí, že volná a nestrukturovaná hra je zdravá a zásadně ulehčuje dětem dosáhnout důležitých sociálních, emočních či kognitivních vývojových stádií, pomáhá dětem zvládat stres a stát se odolnými. [Wikipedie, otevřená encyklopedie. Play [online]. [cit. 2010-01-18]. <[http://en.wikipedia.org/wiki/Play_\(activity\)>](http://en.wikipedia.org/wiki/Play_(activity)>)] Určitě není vhodné děti do hraní nutit. V případě, že by se tak dělo často, bylo by vhodné zvážit, zda-li se nejedná o příznak nějaké skryté vývojové vady. Správná výchova může vývoj dítěte podpořit, nevhodná naopak narušit a zabrzdit. Chceme-li zajistit pro hru příhodné podmínky a naše dítě správně nasměrovat, je důležité se snažit dobře mu porozumět a osvojit si znalosti her, hraček, pomůcek i konkrétních výchovných postupů. Při výběru her a hraček je nezbytné brát různá doporučení pouze orientačně, neboť děti se vyvíjejí různě rychle a vznikají mezi nimi velké rozdíly. Proto by měli jejich rodiče vždy brát v úvahu stupeň vývoje dítěte, jejich osobité vlastnosti a individuální potřeby. Zvládnutí základních výchovných pravidel a citlivé porozumění dítěti nám umožní orientovat jeho hru tak, aby mu přinesla radost a byla prospěšná jeho zdravému vývoji. Volba hraček může ovlivnit výběr budoucího povolání.

Dítě si hraje, ať zdravé, nemocné nebo trvalé postižené. Když je upoutáno na lůžko, stává se hra nezbytnou podmínkou pro jeho zotavování doma i v ústavní péči. Zvláště velký důraz je kladen hře na lékaře, v nichž dítě „léčí“ své panenky nebo plyšová zvířátka. Odpoutává tak od sebe strach a bolest a zbavuje se úzkosti tím, že vnitřní problém převede ze skutečného světa do svých představ. Dítě svůj konflikt během hry prožije v představě, a tím se od něho osvobodí. Ve hře tak spatřujeme důležitý prostředek vedoucí k vyrovnanosti duševního stavu, proto je pro nemocného nezbytná. I v nemocnici, zejména je-li dítě na lůžko upoutáno dlouhodobě, má mít možnost hrát si s hračkami, dětmi i rodiči. Z tohoto důvodu je v některých zemích každodenní styk s rodiči a sourozenci v dětských nemocničních zařízeních nejen

povolen, ale přímo vyžadován. Jde-li dítě do nemocnice, mělo by si s sebou vzít svoji oblíbenou hračku, která může sloužit i jako připomínka domova. Některé z nemocnic, ve snaze co nejvíce malým pacientům zpříjemnit a ulehčit pobyt ve zdravotnickém zařízení, zajišťují pro dětská oddělení tzv. „herního specialistu“. „Herní specialista je člověk, který prostřednictvím hry pomáhá dítěti porozumět důvodu hospitalizace, objasňuje neznámé diagnostické a léčebné procedury, a tím odstraňuje obavy z neznámého.“ [Pipeková, J., Vítková, M. aj. *Terapie ve speciálně pedagogické péči*. Brno: Paido, 2007, ISBN 80-7315-010-7, str. 126] Přítomnost tohoto specialisty napomáhá přivodit dítěti pocit bezpečí, a to přispívá k úspěšnému průběhu léčebného procesu a upevňuje spolupráci mezi dětmi, rodiči a lékaři. Děti se snaží zaujmout látkovými figurínami, které mají ve zjednodušené podobě lidské orgány na suchý zip a kromě např. srdce a plic na nich děti naleznou také plně odnímatelné slepé střevo. Činnosti herní specializace vychází ze znalosti diagnóz získaných studiem, konzultacemi s lékaři a osobním seznámením s příslušnými postupy léčby.

Hra náleží také mezi terapeutické prostředky *speciální pedagogiky*, disciplíny zabývající se výzkumem, vzděláváním a výchovou osob postižených (znevýhodněných) různými nedostatky tělesnými, smyslovými, duševními nebo poruchami chování. Mezi základní dílčí speciálně pedagogické obory řadíme psychopedii, somatopedii, oftalmopedii, surdopedii, logopedii, etopedii. Ukazuje se totiž, že podobně jako u dítěte zdravého a normálního, je u dítěte s handicapem hra jako výchovný prostředek nepostradatelná. Hračky u dětí postižených slouží jednak k volné, bezprostřední hře, jednak jsou využívány jako léčebný prostředek, který směřuje k odstranění nebo zmírnění vady. Protože postižené dítě v hračce částečně nachází náhradu za ostatní děti, vytváří si k ní daleko větší pouto než dítě zdravé. Prostřednictvím hračky můžeme působit i na emoční vývoj takového dítěte. Každá skupina postižení má své potřeby a klade na hru a hračku určité nároky.

Hra *dětí s mentální retardací* (obor psychopedie) se liší od hry dětí normálních nejen v tom, že potřebuje silnější podněty, ale i v tom, že nabývá mnohostranně odlišných forem. Duševně opožděné dítě upřednostňuje hry týkající se funkcí, v nichž se uplatňují jednoduché činnosti mnohokrát opakované. Možnosti sebevýchovy jsou u postiženého dítěte nepatrné a je velmi důležitá pomoc dospělého. Zkušenosti z lékařsko-pedagogické péče o opožděné děti ukázaly, že na jejich vývoj je možné

kladně působit účelově vedenou hrou. Důraz musí být kladen nejen na přímé vedení pedagogem, ale i tvorbu mnohostranných a podnětných podmínek pro hru. Jednou z nejdůležitějších je bezpochyby vhodná hračka. Mezi základní požadavky kladené na tyto hračky patří jejich přiměřenost věku, velikost, vhodná volba materiálu, barva a forma, trvanlivost a bezpečnost. Při volbě by měl být ponechán prostor pro dětskou fantazii a jejich množství hodnotit podle účelu, který má hračka plnit.

Na rozdíl od dětí s mentálními poruchami si *děti s tělesným handicapem* (obor somatopedie) mohou hrát tak bohatě a s radostí, jež je příznačné pro děti zdravé. Dítě si má hrát pokud možno volně bez nucení a omezování, aniž je upozorňováno na léčebný smysl hry. Jen u dospívající mládeže je možno někdy učinit v tomto směru výjimku. U dítěte pohybově postiženého se dá hračka využít např. k překonání určité vzdálenosti (např. nákladní auto s korbou). Hračky také umožňují rehabilitaci při snížené pohyblivosti kloubů a při oslabení určitých svalových partií. Děti s *poruchami zraku* (obor oftalmopedie) potřebují hračky k reedukaci svých vad i pro celkový psychický a motorický rozvoj, a to takové, které jsou co nejvěrnějším odrazem skutečnosti, pokud jde o tvar i barvu. Děti s *poruchami sluchu* (obor surdopedie) využívají při hrách celý bohatý výběr hraček pro děti bez handicapu, speciálně jsou používány zejména hračky zvukové a hračky obohacující jejich představy a řeč. Větrníky, píšťalky, dechové nástroje, hrací skříňky apod. jsou vhodné zase pro děti s *poruchami řeči* (obor logopedie). Hra slouží jako léčebný prostředek nejen u dětí tělesně postižených, ale i u *dětí s poruchami chování* (obor etopedie). Pracuje se na vývoji metody léčby hrou při tzv. emočních poruchách, při zlozvycích, nepřizpůsobení novým životním podmínkám. „Je patrné, klasická koncepce péče o postižené a nemocné děti se v posledních letech mění a obohacuje o nové prostředky. K nim patří též hra a hračka. Jejich využití brání k tomu, aby se k vadám vrozeným nepřidaly ještě defekty pramenící z nesprávné výchovy.“ [Mišurcová, V. aj. Hra a hračka v životě dítěte. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1989, str. 134]

Rodiče by neměli ubírat významu hry, ani ji zesměšňovat. Při hrách poznáváme děti a jejich povahové vlastnosti lépe než v každodenních situacích rodinného života. Občas jsme příjemně překvapeni pohotovou odezvou na podnět dítěte jinak pomalého, jeho postřehem, tím, co si zapamatovalo, nebo vědomostmi. Jindy nás zklame podváděním ve hře, jeho agresivitou nebo sobeckostí. Můžeme se stát svědky toho, že

se děti odmítají účastnit her ze strachu, aby neprohrály. Tyto děti bychom do hry neměli nutit, nýbrž vhodně zapojit zejména do her kolektivního charakteru, v nichž se jednodušeji naučí vyrovnávat s úspěchy i neúspěchy. „Je tu však jedno nebezpečí, které si musíme uvědomit: jestliže se nemá ze hry vytratit její pravá podstata, pak učení a výchova musí být podřízeny hře a ne naopak.“ [Langmeier, J., Krejčířová, D. Vývojová psychologie, Praha:Grada Publishing, a.s., 1998, ISBN 80-7169-195-X] [1, 8, 10, 12, 14, 15, 17, 18, 34]

2.2 Realizace práva na hru v závislosti na věku dítěte

„Hry jsou prvotným názorným vyučováním velikého významu. Duševní opozdilost dětí zanedbaných z nedbalosti rodičů a zakrnělost vlivem okolí chudého nebo příliš jednotvárného mimo jiné také v tom má původ, že se nedostalo takovým dětem tohoto prvoučení v rodině, že neměly čím tříbiti smysly a na čem cvičiti své vnímání a nemohly získati základní názory, poznatky věcné. Má-li se tedy zjednati skutečná náprava v takových případech, jest nutno – souběžně s péčí o tělesný stav takových dětí – především soustavně cvičiti smysly podobným způsobem, jako se cvičí dítě samodečně a přirozeně hrou.“[Mauer, J. Hra dětská a její význam. Praha: Melantrich, 1919, str.15]

Již autory odborné literatury na počátku dvacátého století bylo upozorňováno na skutečnost, že především rodiče by se měli podílet na vytváření možností pro uspokojování důležitých potřeb svého dítěte. K nim patří i potřeba vlastního uplatnění, přinášející vnitřní uspokojení a rozvoj osobnosti. Jedním z nástrojů používaných k naplnění této potřeby je právě hra. V harmonii rodinného života se může hra osvědčit v plné míře jako účinný výchovný prostředek. K tomu je zapotřebí vytvořit pro děti v každém věku vhodné podmínky, a to jak materiální, tak sociální.

S rozvojem měst a s hledáním míst, na kterých by se dal postavit nový bytový dům, garážové stání, či polyfunkční budova, postupně mizí přírodní plochy a není za ně poskytována vesměs žádná náhrada. Ubývá tak prostoru, kde by si mohly děti hrát, nebo dokonce, kde by si mohlo více dětí společně zahrát kvalitní kolektivní hru. Předměty domácnosti a sbírka hraček, byť početně přiměřená a kvalitativně bohatá, nemohou nahradit styk s živou přírodou, jež dítě obklopuje při pobytu mimo obydlí. Je otázkou, zda současný trend rozvoje měst, který nebere ohledy na potřeby dětského života a zhoršuje podmínky pro dětskou hru, lze ovlivnit a usměrnit tak, aby byl vzájemně přizpůsoben potřebám plného a zdravého vývoje dětské populace.

K materiálnímu zabezpečení her patří kromě vhodného prostředí samozřejmě také hračky. Dříve děti dostávaly hračky jako výraz pozornosti a úcty nebo jako dar při zvláštních příležitostech. Dnes je v obchodech nepřehledné množství tohoto druhu

zboží v různých cenových relacích, a tak není pro rodiče problém potěšit děti daleko častěji. Někteří rodiče jich kupují dokonce kvanta v domnění, že dětem tímto vynahradí jejich nepřítomnost a celé dny strávené v zaměstnání. Je důležité mít na paměti, že nemá smysl děti zahrnovat více novými hračkami najednou. Ty pak neví, které z nich se věnovat dřív, a nemohou si plně užít radosti, jež nová hračka přináší.

Souběžně s vytvářením materiálních podmínek pro dětskou hru je třeba vytvořit i vhodné podmínky sociální. Zdravý sociální vývoj určitě souvisí s možnostmi dítěte setkávat se a především hrát si s dětmi jak stejného, tak i rozdílného věku (sourozenci a kamarádi), ale také s dospělými, tzn. rodiči, prarodiči apod. To se týká především jedináčků a malých dětí, které nechodí do mateřské školy, nemají možnost širšího sociálního styku, a tím pádem ani podmínky pro úspěšné přizpůsobení na větší skupinu než je rodina. Při výchově má svůj zásadní význam i přístup rodičů k hračkám a jejich oceňování, neboť rovněž vztah vychovatelů k těmto předmětům děti ovlivňuje.

Jak již bylo uvedeno, hra nás provází po celý život. V jednotlivých etapách dětství a dospívání u ní nalézáme specifické rysy a význam. Jinak si hrají batolata, jinak děti školou povinné či dospělí. Rozdíly ve výběru a průběhu her nejsou vázány jen na věkové období, odlišnosti můžeme nacházet též u dětí stejné věku. To, čím se jedno dítě liší od druhého, jak vyspívá a je vychováváno, se odráží i v jeho hře.

Náznaků elementů hry si lze povšimnout již v prvním období dětského života. Někteří psychologové nesouhlasí s označením této činnosti za hru a hovoří spíše o experimentaci. Vědecké výzkumy dokládají, že k učení dítěte dochází od prvních dnů života a že *kojenecký věk* v sobě skrývá takové vývojové možnosti, jejichž rozvoj je vhodné soustavně a cílevědomě hned od začátku podporovat. To platí pro pohyby, smysly, zvukové projevy i hry. Rozvíjení herních činností je úzce spojeno s vývojem pohybovým a smyslovým. Hra kojence se totiž většinou omezuje na procvičování motoriky s vlastním tělem nebo jednoduchými předměty a osobami, které se mu věnují. Dotykový smysl a hmat má ve vývoji dítěte značný význam. Každé dítě od čtvrtého měsíce sahá po předmětech, to vypovídá o tom, že se u nich vytváří optimální spolupráce zraku, hmatu a pohybového ústrojí. Pokud rodiče nechají, aby s ručkama a pusou zkoumalo jejich obličej, ruce či vlasy, je to nejlepší, co pro něj v daném vývojovém období mohou udělat. Do šesti měsíců si dítě hračku, kterou drží v ruce,

jen krátce prohlíží, po půl roce života ji už předkládá do druhé ručky nebo s ní záměrně třepe. Od osmého měsíce se u dětí setkáváme s jednoduchou hrou na schovávanou: dítě si zakryje např. plenkou obličej a zase ji odstraní. Dětem působí radost, když je rodiče houpou, hrají si s jejich prstíky nebo jim zatleskají, zpívají a vykládají. První hračky slouží nejdříve k zavěšování nad postýlkou a později k uchopování (chrastítka, hrazdíčky). Současně s hračkami, které slouží k uchopování, obstarávají rodiče také hračky k dívání, s nimiž si děti budou hrát později (melodické hračky). Určitě by neměla v rukou dítěte mezi pátým a šestým měsícem chybět obrázková knížka. Knihy by měly věrně zobrazovat skutečnost (např. zvířata by měla mít stejnou reálnou barvu). Jako hračky velmi dobře slouží mnohé předměty z domácnosti. Nejmenší děti s velkou oblibou házejí předměty na zem. Je to jedna z cest, jak v tomto věku poznávají svět. V tomto období už by dítě mělo začít chápat, že na určitou akci existuje určitá reakce. Mělo by si uvědomit, že pokud uhodí do hrnce, ozve se zvuk a nemělo by se toho leknot. Kolem dvanáctého měsíce lze nejnadhěji vysledovat, kterou hračku považuje za nejoblíbenější. Rodiče tak tomu mohou přizpůsobit nákup hraček nových. Postupně přechází nahodilé komplexní pohyby na pohyby diferencované, sešrané, které umožňují dítěti sebekontrolu.

U *batolat*, tzn. od prvního do třetího roku života, dochází k podstatnému rozvoji herní činnosti. Přibližně od jednoho a půl roku se stává hra či tzv. experimentace složitější. Brzy získává jeho činnost nové znaky podmíněné rozvojem představivosti. Zde se již ukazují prvky hry. Postupně se lze u dítěte setkat s jednáním, které - přestože je pro dítě vnitřně totožné s hrou - je svou podstatou již prací: dítě se stravuje, obléká se, pomáhá s úklidem hraček apod. Herní činnosti batolat jsou již opravdu pestré. Motorické hry jsou zastoupeny chůzí, pobíháním, poskakováním, koulením, házením, kopáním, tancováním atd. Významnou roli mají předměty jako míč, kuželky, kroužky, které přispívají k výcviku součinnosti svalových pohybů na ruce, prstech a pažích a napomáhají k odstranění nejistoty pohybu v prostoru. S vývojem jemných pohybových schopností dětského organismu úzce souvisí hry manipulační (prostrkovací a provlékací hračky). Kolem druhého roku se dítě začíná lépe orientovat v sestavování jednoduchých tvarů a skládání a rozkládání rozličných prvků, a to jak pokud jde o hračky, tak o další předměty, které nalezlo ve svém okolí. Z rozumových her se u dětí začínají vyskytovat hry námětové čili úlohové, v nichž představují osoby, zvířátka a činnost, které vidí kolem sebe. Velký význam v rozvíjení námětových her mají

především hračky, které ve zmenšeném měřítku reprezentují právě předměty z okolí dítěte (nádobíčko, zvířecí farma). Ty iniciují ke hře, v níž dítě prožívá vztahy, kterými v realitě prochází jen jako divák. Pomocí hraček napodobují to, co už dříve prožily. Když si hrají na „něco“ nebo na „někoho“, žijí ve světě své představivosti a předpokládají, že my dospělí budeme jejich hru brát stejně vážně jako ony samy. První až třetí rok života dochází k nejintenzivnějšímu vývoji řeči a právě hra je vhodným nástrojem, protože si při ní dítě osvojuje a zlepšuje výslovnost, intonaci a rytmus řeči. Hra děti motivuje k mluvení a učení se vyjadřovat (různá říkadla a pohádky). Proto se v tomto období snažíme našim dětem často zpívat, přednášet či předčítat. Velmi oblíbené u dětí kolem dvou let je kreslení. Zatímco ze začátku batolecího období s tužkou pouze mávají či tlučou do stolu, můžeme o něco později vidět pokusy o první tahy na papíře. Rodiče by jim měli obstarat vlastní stoleček, u kterého si mohou hrát. Tento věk se vyznačuje i snahou dítěte stát se nezávislým a často tak vyžaduje, aby mohlo spoustu věcí dělat bez naší pomoci. Pokud si hrají v jedné místnosti dvě dvouleté děti, pokukují po sobě, ale jedná se spíše o souběžnou hru. Teprve ve dvou a půl letech začíná převažovat hra společná.

„Období od tří do šesti let je „zlatým věkem“ hry. Hra je pro dítě hlavní a převládající činností, specifickou formou učení a přípravou pro školu a práci v dalším životě. Ve srovnání s předcházejícím vývojovým obdobím je hra *předškolního dítěte* obsahově bohatší a organizačně složitější, neboť vedle toho, že si dítě hraje samo, vyhledává také hru skupinovou.“ [Mišurcová, V. aj. Hra a hračka v životě dítěte. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1989, str. 73] Z intelektuálních her se nejčastěji uplatňují hry tématické, v nichž děti reprodukují činnosti a děje svého prostředí. Neznám holčičku, která by si v tomto věku nepřála kočárek, ve kterém by vozila panenku. Svě místo má stále ještě hra na povolání, které vykonávají rodiče, známí či vysněná povolání dětí. Ve většině hračkářství je k dostání vybava pro „malého“ doktora, průvodčího či pošťáka. Prostřednictvím těchto her se učí různým sociálním rolím. Zatímco dítě před třetím rokem upoutá pouze jedna stránka představovaného jevu, starší dítě si všímá detailů. K obohacování námětových her jak z hlediska obsahového, tak z hlediska počtu dětí, které se do hry zapojují, dochází v pátém roce života. K intelektuálnímu rozvoji dítěte napomáhají hádanky a hry didaktické. Děti se s nimi setkávají v mateřských školách, ale můžou je hrát i v rodině (pexeso, domino). V současné době nabízí inspirující literaturu každé běžné knihkupectví. S narůstajícím

věkem se čím dál více uplatňují hry tvořivé a čínorodé, tzv. konstruktivní. K jejich rozvoji slouží vedle přírodního materiálu stavebnice, z nichž děti dovedou vytvořit věci někdy skutečně pozoruhodné (lego, magnetické stavebnice, puzzle). K rozvíjení smyslů vedou hry sensorické. Děti mají velmi rády hry nejen s hudebními (klávesy, bubínek) i nehudebními zvuky (píšťalka), ale také se slovy. Velkému zájmu se u dětí těší hry lokomoční (na honěnou, na schovávanou). Hra je pro předškolní dítě nástrojem, který ho připravuje na život ve společnosti. Předškolní dítě se přeorientovává na hry ve dvou a hry skupinové, vedené dospělým nebo starším dítětem. Tato změna nebývá pro děti vždy jednoduchá a dochází často ke konfliktům. Nesváry se týkají především hraček. Někdy trvá delší dobu, než budou ochotné se o hračky dělit. Právě toto věkové období je nejvhodnější, abychom u dítěte vzbudili zájem o hudební nástroj, koupili komplikovanější knížky týkající se tématu, o které se zajímá, nebo ho seznámili s kvalitními počítačovými hrami určenými pro děti předškolního věku. Svůj význam mají také společenské hry, při nichž se děti učí nejen radovat z vítězství, ale především vnímat prohru. Rodiče i vychovatelé si kladou otázku, do jaké míry hru dítěte v předškolním věku usměrňovat. Není správné si vůbec nevšímat hry dítěte, avšak stejně tak velkým pochybením je neustálé zasahování a vnučování vlastních nápadů. Chyb se dopouští i ti, kteří zahrnují dítě velkým množstvím hraček. I když si děti hrají bez společnosti rodičů, vyplatí se je při hře sledovat. Odráží se v ní totiž jejich nejsilnější city, obavy a starosti.

Pro děti *mladšího školního věku* hra přestává být základní činností dítěte a od základu se proměňuje. Jeho hra je pečlivě promyšlená, propracována do malých detailů a místo představivosti se v ní uplatňuje smysl pro kombinaci, praktičnost. V tomto období jsou zřejmé i určité odlišnosti ve výběru her a hraček mezi hochy a dívkami. Děti předvádějí osoby ze svého okolí i postavy z pohádek a jiných příběhů, mění kostýmy a převleky. Já osobně jsem si v tomto věku velmi ráda hrála na paní učitelku. V dnešní přetechnizované době žádá dítě hračky, které ho uvedou do světa dospělých. Děti jsou žádány zejména hračky na vysoké vědeckotechnické úrovni, hodnocené z hlediska moderního vzhledu, funkčnosti a pohybové soběstačnosti (modely letadel, autodráha, dětský šicí stroj). Zajímavá z hlediska zábavy i významu může pro tuto věkovou kategorii být složitější stavebnice či různé hlavolamy. Vedení dítěte dospělým při herní činnosti je u dětí malých a dětí školou povinných rozdílné. Dítě při hře ukazuje více samostatnosti, a tak si většinou s kamarády hraje mimo dohled

rodičů. Pozornost rodičů při hře souvisí zejména se snahou poradit, s vymezením místa hry a případně s volbou vhodné hračky. Hra stejně jako učení provází děti během celého školního věku. Dítě školního věku ke svému vývoji stále potřebuje hru a vyhovující hračky. V posledních desetiletích se však hračky výrazně mění. Dříve bývaly více kontaktní, dnes je nahrazuje počítač nebo televize. Řada dětí miluje hry s pravidly a jakékoli stolní hry (Scrabble, Osadníci z Katanu Junior, některé karetní hry). Spíše nežli hry založené na náhodě (Člověče, nezlob se), tito školáci již upřednostňují hry se složitějšími pravidly. Cvičí si při nich nejen fyzickou zručnost, dovednost a obratnost, důvtip, ale také sociální dovednosti. Je důležité hře v mladším školním věku nejen porozumět, ale zcela a promyšleně k ní dětskou populaci motivovat.

V období *staršího školního věku* získává hra nové rysy pramenící ze skutečnosti, že ve věku od jedenácti do osmnácti let dochází k plnému odlišení hry a práce. Ze začátku přetrvávají ještě některé hry z předcházejícího období, ale přibližně po dvou letech se úroveň hry mění a po šestnáctém roce, v období adolescence, postupně nabývá tato činnost ráz her dospělých. Ve fázi dětství, nazývané od 11-13 let jako prepuberta, od 13-15 let puberta a po patnáctém roce života adolescence, se čím dál tím méně setkáváme s rozlišením v rámci pohlaví a hlavní slovo mají spíše sportovní hry (fotbal, volejbal, florbal). Tvůrčí hry jsou ve věku od jedenácti let rozmanitější, bohatší a složitější než u dětí mladší věkové kategorie. I v této věkové kategorii dětí neztrácí své významné postavení výpočetní technika. Svoji trvalou pozici mají stále stolní společenské hry (Carcassonne, Osadníci z Katanu, Citadela), jež rozvíjejí obratnost, postřeh i intelektuální schopnosti. V rámci turistických a skautských oddílů se děti setkávají také s rozmanitými bojovými hrami (hledání pokladu, loupení vlajek, krádež lístečků, různé noční hry). Je-li náležité a korektní vedení, probouzí hrdost nejen z vlastního úspěchu, ale i z úspěchu celé skupiny a vede k získání úcty k protistraně. Mládeži tohoto věku bývá svěřen dozor nad hrou dětí mladšího věku. Tato činnost přináší dospívajícímu nejen vnitřní radost ze hry, ale ovlivňuje ho i z hlediska výchovného. Tuto odpovědnost jsem si vyzkoušela na vlastní kůži, když jsem se v patnácti letech stala instruktorkou turistického oddílu. Nejvíce zkušeností jsem vždy získala na třítydenním táboře, kde jsem se starala (samozřejmě pod záštitou plnoletých vedoucích) o děti v podstatě 24 hodin denně. Nebylo to pouze o hraní s mladšími dětmi, ale i o přípravě, odpovědnosti a zvláště pak výchovném působení. Troufám si tvrdit, že taková zkušenost v dospívání by byla prospěšná pro každého. V posledních dvou

desetiletích si velkou oblibu získaly hry počítačové a trávení času ve společnosti výpočetní techniky vůbec. Ve věku od patnácti do osmnácti let hra postupně uvolňuje své místo jiným činnostem, jako jsou učení, práce, sport, schůzky s partnerem a v dnešní době bohužel i vysedávání v pohostinství, trávení času na diskotékách apod. Hra však ze života jedince nikdy nevytizí úplně.

Na závěr této kapitoly uvádím soubor pravidel vedoucích ke správnému ovlivňování a usměrňování dětské hry: „Dobří rodiče: vymezí pro hru místo, kde se dítě cítí spokojené; dopřejí mu ke hře pokud možno nejvíce času; dají mu vhodné „pracovní“ oblečení; poskytnou mu v pravý čas kvalitní hračku a vedou je k tomu, aby ji udržovalo v pořádku, šetřilo ji a vážilo si jí; nikdy bezdůvodně nepřerušují hru; nedělají na děti při hře nátlak; nechávají je, aby samy zkoušely a experimentovaly; nekritizují a neopravují; vážně projevují zájem, ale přehnaně nechválí; umožňují dítěti individuální hru; podporují hru s jinými dětmi; respektují vlastnictví dětí; nerozlišují mezi hračkami pro chlapce a děvčata; nedělají z úklidu hraček každodenní tragedii; poučí děti, že hra může být spojena s nebezpečím (jízda na dětských dopravních prostředcích, přecenění vlastních sil, úrazy při únavě apod.)“ [Mišurcová, V. aj. Hra a hračka v životě dítěte. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1989, str.138, 139] [2, 12, 14, 15]

2.3 Dílčí závěr

Hra je považována za kritický aspekt dětství a dětského vývoje. Na význam a smysl hry poukázal ve své tvorbě již Jan Amos Komenský. Přináší dítěti možnost vyjádřit se, projevit sílu, nápaditost, odvahu, trpělivost, představitivost, konstruktivní schopnosti, smysl pro humor, estetické cítění. Herní činnost doprovází každého z nás již od narození. Pocit seberealizace, správný sociální vývoj, pohybové schopnosti, komunikační dovednosti, intelektuální rozvoj, mravní výchova i utváření vztahu k umění mohou být výsledkem správně zvolené výchovy podporující hru. Já osobně kladu velký důraz na hru z hlediska sociálního vývoje. Děti přichází do kontaktu s dalšími dětmi, učí se komunikovat, prosadit si svůj názor či právě naopak přizpůsobit se většině.

Z pozitivního působení her na fyzickou, duševní i sociální stránku dítěte lze těžit v každém období dětství a dospívání. U novorozenců se v prvních týdnech života hovoří spíše o tzv. experimentaci, později jsou velmi přínosné hry zaměřené na pohybový a smyslový vývoj dítěte. U batolat dochází herní činností k rozvoji jemných pohybových schopností, přichází na řadu lehké námětové hry nebo kreslení. Předškolní věk je označován „zlatým věkem“ hry, děti se mimo jiné seznamují s hrami v kolektivu, rodiče jim poprvé do ruky vkládají hudební nástroje. Mladší děti školou povinné si potrpí na kvalitních, často technicky zajímavých hračkách a stolních hrách, svoji pozici si našly také hry počítačové. U dětí staršího školního věku se těší oblíbě sportovní hry kolektivního charakteru, složitější hry společenské a v posledních dvou desetiletích (stejně jako u mladších školáků) zejména trávení času ve společnosti výpočetní techniky. Objevují se rovněž další činnosti, které hru postupně nahrazují. Herní aktivity rovněž slouží jako léčebný prostředek nejen u dětí s běžnou dětskou chorobou, ale i u dětí vyžadujících speciálně pedagogickou péči.

Pro správný průběh herní činnosti je třeba zabezpečit jak podmínky sociální (kontakt s dalšími dětmi i dospělými), tak materiální, mezi které řadíme vhodné místo nebo hračky. Volba správných hraček a jejich množství má stejně velký význam jako přístup vychovatelů k nim samotným.

3. Vývoj a možnosti volnočasových aktivit dětí v České republice¹

3.1 Děti a jejich volný čas

V dějinách lidské společnosti se vyskytovaly různé pohledy a dodnes se můžeme setkat s mnoha názory na problematiku využití volného času. Ucelenější pohled na tento problém se objevuje již v díle řeckých filozofů, kteří pojmenovali volný čas výrazem „schole“. Tento pojem se dá přeložit jako „přestávka“, „nedostatek práce“ či právě „volný čas“. Dle Aristotela nám význam volného času určuje zjištěný kontrast mezi ním a prací. Pracovat znamenalo nemít čas sám pro sebe, nemít štěstí: „Svobodní občané se nemají ve svém životě zaobírat všední prací, ani řemeslnou, ani kupectvím, jelikož takový život je neušlechtilý a protiví se cnosti. Naopak, k rozvoji i politické činnosti potřebují volný čas.“ [Aristoteles. Politika, Kniha IV. Praha: nakladatelství Leichner, 1939, str. 261; citováno dle Brindza. J. Děti a ich volný čas. Bratislava: Smena, vydavatelství SÚV SZM, 1984, str. 10]. Aristotelovo pojetí volného času bylo ale založeno na předpokladu, že společnost je rozdělena na svobodné a nesvobodné občany (otroky).

Potřeba řešit problematiku volného času v dnešním pojetí se objevila až během období průmyslové revoluce. Děti se v té době potýkaly s podobnými starostmi jako jejich rodiče: nesvoboda, bída, výchova sourozenců, spousta dětí byla vysílána do panské služby. „Uzákonění povinné školní docházky koncem 19. století by se mohlo pokládat za hranici, od kdy se vytváří první náznaky volného času.“ [Brindza. J. Děti a ich volný čas. Bratislava: Smena, vydavatelství SÚV SZM, 1984, str. 20] Zpočátku byla povinná školní docházka chápána spíše jen jako další povinnost, která dětem přibyla k těm ostatním. Ani ze strany rodičů nebyl tento krok přijat pozitivně. Postupem času některé složky společnosti pochopily potřebu připravovat činnost pro děti. Začaly tedy vznikat různě zaměřené spolky a brzy na to i organizace pro děti, které jim pomáhaly s pořádáním mimoškolních aktivit a učit se využívat jejich volný čas.

¹ Výchozím materiálem pro zpracování této kapitoly je tato publikace: Hofbauer, B. Děti, mládež a volný čas. Praha: Grada, 2004, ISBN 80-7178-927-5

Základy výchovy mimo vyučování lze nalézt již u několikrát zmiňovaného Jana Amose Komenského, a to především v jeho názorech na rozvíjení zájmových aktivit a spojení školy se životem. Velký význam měla i práce vlasteneckých učitelů, kteří se dětem věnovali v pěveckých, hudebních i divadelních souborech. Z období 19. a 20. století stojí jistě za zmínku TJ Sokol, Skaut nebo organizování volného času dětí Komunistickou stranou Československa prostřednictvím Pionýrské organizace či Socialistickým svazem mládeže. O tom, do jaké míry měly poslední dvě organizace na děti pozitivní vliv, bychom však mohli dlouze polemizovat.

S procesem výchovy ke správné volbě trávení volného času je třeba začít již v raném dětství. Socializace dítěte v tom období probíhá zejména v kruhu rodinném. Význam a hodnota volného času dětí spočívá v relativně svobodném rozhodnutí, jakým činností se bude věnovat. V nich se odráží dětská přání, zájmy i potřeby. Právě výchovou k volnému času a vhodným aktivitám ve prospěch vlastního já, sociálního okolí, společnosti i přírody se věnuje *pedagogika volného času*.

Volný čas dětí se vyznačuje specifickými rysy. Jeho trvání je kromě délky času stráveného ve vyučování a spánkem omezené rovněž dalšími povinnostmi. Mimo to je volný čas dětí také více časově i prostorově omezován v porovnání s volným časem dospělých. „Je jiný proto, že společenská situace mládeže se zásadně liší od situace dospělého člověka. Mládež si nemůže organizovat život (a tedy ani volný čas) zcela podle vlastní vůle a vlastních názorů, protože není samostatná. Její volný čas podléhá pravidlům a pedagogickým názorům ustáleným dospělými. Normy chování mladého člověka vytvářejí zpravidla tři instituce: rodina, škola a okruh přátel. Všechna tři prostředí mají určitý vliv na organizaci volného času i na názory na různé formy jeho využívání.“ [Witkowski, K., Způsoby využívání volného času v malém průmyslovém centru. Ostrava: 1965, str.308; citováno dle Brindza. J. Děti a ich volný čas. Bratislava: Smena, vydavatelství SÚV SZM, 1984, str. 26, 27]

Výše uvedená definice volného času je nazývána teorií zbytkovou. Já osobně jsem však zastáncem teorie, která volný čas definuje jako „činnost, do níž člověk vstupuje s očekáváními, účastní se jí na základě svého svobodného rozhodnutí a která mu přináší příjemné zážitky a uspokojení“. [Hofbauer, B. Děti, mládež a volný čas. Praha: Grada, 2004, str. 13, ISBN 80-7178-927-5] Volný čas lze naplnit nejrozmanitějšími činnostmi:

sportovně-rekreačními aktivitami (fotbal, volejbal), hrou (námětovou, společenskou), zábavou (karneval), činnostmi kulturně-uměleckého typu (zpěv, výtvarný či dramatický kroužek), různými fyzickými aktivitami (tanec, dobrovolné pomáhání rodičům), sociálními aktivitami (povídání s přáteli) a nebo naopak, když si děti potřebují odpočinout či nemají náladu na program, úplnou nečinností. Obsahem volného času může být také vzdělávání pro sebe a vlastní život bez učebních cílů či nějakých norem chování. Hovořím o vzdělávání zaměřeném na vlastní zážitky a rozvoj citů, podporujícím samostatnost a zodpovědnost. „Učení ve volném čase a pro volný čas by nemělo být doménou jen hlavy, ale také srdce a vůbec celého těla.“ [Kraus, B. aj. Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido, 2001, str. 170, ISBN 80-7315-0042] Nejedná se pouze o získávání vědomostí a dovedností, ale rovněž o životní směr a samotnou kvalitu života.

Ve sféře volného času dětí se v podstatě setkáme se všemi druhy aktivit, které můžeme objevit i u dospělých, avšak jeho funkce zábavy (regenerace duševních sil), odpočinku (regenerace fyzických sil) a rozvoje osobnosti (spoluúčast na vytváření kultury) vystupují u dítěte v trochu jiném světle. Dětská osobnost se stále formuje (i když v každém věkovém období více či méně intenzivněji) a každá činnost na ni působí a dotýká se psychického, fyzického i sociálního rozvoje. Volnočasové aktivity zahrnují činnosti *spontánní* (jsou zpřístupněny všem, nemají začátek ani konec, dospělý působí spíše jako rádce a osoba zajišťující bezpečnost, dochází vesměs k nepřímé výchově dítěte), činnosti *příležitostné* (jedná se o aktivity organizované a dohlížené, např. exkurze, závody, koncerty, výlety, městské tábory) a činnosti *pravidelné* (probíhá jednou nebo několikrát za týden, např. v rámci základních uměleckých škol, formou různých turistických oddílů, sportovních zařízení a na závěr školního roku děti předvádí rodičům prostřednictvím besídek to, co se za celý rok naučily).

Mnoho dětí dává v současné době přednost volným a neorganizovaným aktivitám před členstvím v jakýchkoli organizacích. Spontánní aktivity pro volně příchozí neorganizované děti tak působí na stále širší okruh dětí a mají zásadní význam v oblasti prevence sociálně patologických jevů. Ve výběru aktivit v rámci svého volného času hrají u dětí roli také faktory jakými jsou sociální a finanční situace rodiny, jak se k volbě trávení volného času staví rodiče či z jaké lokality rodina pochází (město, obec). Odráží se zde také přístup rodičů. Chybují rodiče, kterým je úplně jedno, jakým

způsobem se jejich potomci ve volném čase baví, a dle mého názoru i ti, co pečlivě naplňují svému dítěti každou volnou chvíli, což vede k absenci spontánní činnosti.

O trávení volného času českých dětí vypovídá loňský průzkum využívání „volnočasových“ aktivit v deseti zemích světa - Francii, Velké Británii, Kazachstánu, Austrálii, USA, Slovensku, Vietnamu, Chorvatsku, Turecku a Německu. Z výsledků šetření vyplývá, že čeští školáci jsou evropskými premianty v mimoškolních organizovaných aktivitách. Na sportovištích a v různých kroužcích tráví týdně 5 - 8 hodin, tedy zhruba dvakrát více než mladí Němci, Francouzi, Slováci nebo Chorvati. Srovnatelný čas jako Češi věnují mimoškolním aktivitám z Evropanů pouze mladí Britové. Na světové špičce jsou pak školáci z USA a Austrálie, kteří týdně v zájmových kroužcích tráví 9 - 12 hodin. Česká republika patří mezi země, kde jsou mimoškolní aktivity jedny z nejlevnějších i přesto, že se blíží úrovni některých států Západní Evropy. Měsíční poplatek za mimoškolní aktivity pro děti se u nás pohybuje od 750,- do 1.500,- Kč. U školních kroužků se většinou jedná o částku nižší. Obecně platí, že nejčastější aktivita, kterou děti tráví svůj volný čas po škole, je sport. Česká republika je specifická v tom, že vedle sportovních klubů jsou velmi populární také umělecké kroužky, především dramatické, výtvarné či hudební, ale také činnost v turistických oddílech či v nestátních neziskových organizacích. V České republice převládá u chlapců fotbal, populární je hokej a tenis, ale i nejrozličnější zmiňované umělecké kroužky. U děvčat jsou sportovní disciplíny stejně oblíbené jako kreativní kroužky. Mezi nejoblíbenější patří tanec, hra na hudební nástroj a zpěv či různé výtvarné kroužky od keramiky po kreslení. Mezi populární sportovní aktivity patří u děvčat aerobik, gymnastika a plavání. [Bocan, M. Tisková zpráva GE Money Bank, Praha: 2009]

Jako fenomén současné doby stále přetrvává, že mnoho dětí věnuje většinu volného času konzumním aktivitám a neúčelným pasivním formám zábavy. Mezi ně patří zejména sledování televize a surfování po internetu. Jedná se o masmédiá, která mají formativní vliv na jedince i společnost. Přestože bychom u masmédií v tomto směru našli pozitivní funkce (např. výchovnou a estetickou), vyznačují se bohužel také funkcí manipulativní. Nevhodná programová náplň se negativně odráží v chování dětí i jejich hrách, a proto můžeme často vidět, jak si malí chlapci místo cvrnkání kuliček hrají se „zbraní v ruce“ na teroristy a jiné záporné hrdiny. [3, 7, 11, 20]

3.2 Volnočasové aktivity v rámci veřejných škol a politika volného času dětí v ČR¹

Od veřejných škol jako nejrozšířenějších vzdělávacích institucí se očekává vytváření předpokladů pro úspěšný start mladých občanů do profesního i soukromého života. Její základní stupeň je povinný pro všechny děti daného věku. Svoji úlohu ve volném čase dětí a mládeže škola plní jednak přímo, jednak v rámci svých zařízení. Využití nabídky volnočasových aktivit školy vytváří prostor pro rozvoj osobních předpokladů každého jedince a jejich zájmového vzdělávání jako celku ojedinělých i pravidelných činností.

Volný čas a čas věnovaný vzdělání už není tak striktně oddělován, jak tomu v dřívějších dobách někdy skutečně bylo nebo jak to bylo prezentováno. Přes přetrvávající odlišnosti jsou si v mnohém blízké, dále se sblížují či vzájemně prolínají. Jako příklad lze uvést jazykové, počítačové nebo manažerské kurzy, které ve volném čase obnovují a rozšiřují znalosti, dovednosti a odbornou příslušnost zájemců užitečnou i pro jejich budoucí profesní život.

Prostřednictvím organizování mimoškolních aktivit školy pomáhají utvářet kladný vztah dětí a mladých lidí k dalším způsobům vzdělávání pro budoucí zaměstnání a život vůbec. To potvrzují kariéry mnoha účastníků předmětových olympiád, uměleckých nebo sportovních soutěží, kteří ve svých zájmových oborech získali kompetence a odborné pozice, dosahují v nich výborných výsledků a přispívají tak třeba i k rozvoji daného oboru.

Působení školy na děti i mládež mimo vyučování má dlouhodobé tradice. Činnost školy zaměřená na volný čas se začala více rozvíjet v průběhu demokratizace základního vzdělávání v 19. století. Jeho součástí se ve francouzské škole stávala tělesná cvičení na vzduchu. Součástí škol větších měst byly také místnosti určeny pro hry žáků, prostory pro přestávky mezi výukou a pro zpracovávání domácích úkolů. Od druhé poloviny tohoto století se zvyšoval počet školních knihoven a čítáren (počátkem 20. století byly na 70 % škol). Postupem času začala být zřizována školní

¹ Výchozím materiálem pro zpracování této podkapitoly je tato publikace: Macek, M. Školská zařízení pro zájmové vzdělávání. Praha: MŠMT, 2002, str. 5, 6

hřiště, žákovské samosprávy vydávaly školní časopisy a objevily se také první pokusy organizovat školy v přírodě nebo letní tábory.

Nejdůležitější změny přišly v padesátých letech 20. století. Aktivity volného času byly postupně pochopeny jako způsob zapojování dětí a mladých lidí do života školy, obce i společnosti. Pomáhalo tomu i zakládání „středisek na vzduchu“ poskytujících dětem prostřednictvím společných pohybových a dalších činností aktivní odpočinek. Ve školním týdnu byl jeden den vyčleněn činnostem, které podle tehdejšího vymezení měly za cíl „doplňovat činnost školy rozvíjením zájmu o tělesnou výchovu, sportovní aktivity, život v přírodě, uměleckou činnost, intelektuální a rukodělnou práci a o mravní zdokonalování“. Takto byly v roce 1946 definovány cíle tzv. patronátů veřejných škol, obdoby našich pozdějších družin. Programy založené na zájmu se staly určitými předchůdci budoucích středisek (domů) volného času dětí a mládeže. K výraznému rozšíření volného času dětí a mládeže v celé Evropě určitě přispělo postupné zavedení pětidenního školního týdne. U nás bylo od druhého pololetí školního roku 1966–1967 stanoveno deset volných sobot, později všechny sudé a nakonec soboty všechny.

Dnes je za výkon státní správy směrem k dětem a mládeži odpovědný Odbor pro mládež *Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy* (dále také jen MŠMT), mezi jehož základní poslání se mimo jiné řadí podpora zájmového vzdělávání, podpora činnosti školských zařízení pro zájmové vzdělávání, podpora činnosti nestátních neziskových organizací, dotační politika pro nestátní neziskové organizace prostřednictvím Programů státní podpory práce s dětmi a mládeží pro nestátní neziskové organizace, další vzdělávání pedagogických pracovníků školských zařízení pro zájmové vzdělávání či pro vzdělávání a odbornou přípravu pracovníků s dětmi a mládeží.

Oblast zájmového vzdělávání má své důležité postavení v systému výchovy a vzdělávání a pracovníci středisek pro volný čas, školních družin a školních klubů svou činností výrazným způsobem napomáhají ke zdravému vývoji dětí.

Tato problematika je upravena zákonem č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), a vyhláškou č. 74/2005 Sb., o zájmovém vzdělávání, pro jejichž doplnění a získání ucelenějšího pohledu byl pod názvem „Školská zařízení pro zájmové vzdělávání“ vydán

únoru 2002 soubor metodických textů k činnosti středisek pro volný čas dětí a mládeže, školních klubů, školních družin a domovů mládeže.

Jedná se publikaci, která se zabývá problematikou činnosti školských zařízení pro zájmové vzdělávání. Brožura volně navazuje na souhrn metodických textů k vybraným problémům činnosti domů dětí a mládeže a zájmových činností, jež vydal odbor pro mládež MŠMT už v roce 1998. Tato nová verze poskytuje informace nejen o činnosti domů dětí a mládeže, ale zahrnuje také činnosti dalších školských zařízení, které spadají do oblasti zájmového vzdělávání. Vedle středisek volného času tu lze dohledat potřebné informace ke školním klubům a školním družinám, jejichž řády jsou součástí organizačního řádu školy. Tyto regule určují pravidla provozu zařízení (školní družina probíhá ve dvou částech jako tzv. ranní a odpolední družina), stanovují režim, jsou závazné pro pedagogické pracovníky a mají informativní funkci pro rodiče. V roce 2000 připravilo MŠMT *Bílou knihu* (národní program rozvoje vzdělávání), která rovněž řeší problematiku mimoškolní výchovy a trávení volného času dětí a mládeže. MŠMT se rozhodlo i do budoucna nadále podporovat rozvoj mimoškolní činnosti na školách, ať už základních nebo středních, neboť tato podpora nese své ovoce, což dokazuje výrazně posilující nabídka kroužků a jiných zájmových aktivit. Řada základních škol také zřídila zmiňovaný školní klub, který zajišťuje pravidelnou činnost v zájmových skupinách zaměřených na sport a kulturu. Je důležité, aby tato nabídka byla pestrá a umožnila se zapojit především dětem, které nemají takové vlohy či nadání, aby se uplatnily na základních uměleckých školách, v tělovýchovných a sportovních organizacích nebo ve specializovaných kroužcích středisek pro volný čas.

Volnočasové aktivity škol lze rozdělit na činnosti jednorázové (návštěva historických památek, návštěva kulturních a sportovních akcí), pravidelnou zájmovou činnost (výtvarný kroužek, pěvecký sbor, jazykový kurz) a soutěže (olympiáda chemická, biologická, v dějepisu, v českém i cizích jazycích).

Konkrétním nabídkám volnočasových aktivit v rámci brněnských škol bude věnována praktická část práce, zařazená do čtvrté kapitoly.

Zájmové vzdělávání dětí a mládeže je oblastí, do které bezpochyby také spadají *domovy dětí a mládeže* (v Brně např. Junior) a *střediska pro volný čas dětí a mládeže*

(v Brně např. SVČ Lužánky). Tento typ školských zařízení je i v současné době velmi potřebnou institucí, která v mnoha městech získala významné postavení. Střediska volného času se mohou pochlubit svojí bohatou nabídkou volnočasových aktivit všeho druhu, od sportovních, přes přírodovědní, umělecko – kulturní, společensko - vědní, až v některých případech po vysoce odborné kroužky (modeláři, výpočetní technika, fotografie, film). Díky svému bohatému zaměření jsou tato střediska schopna oslovit početnou skupinu dětí včetně středoškoláků a právě formou spontánních aktivit zaujmout mladé lidi ve městě a stáhnout je „ze spárů ulice“.

Již podvanácté se můžeme nechat inspirovat možnostmi v oblasti volnočasových aktivit na největší přehlídce činností sdružení dětí a mládeže a středisek volného času pod názvem *Bambiriáda*. Také nad letošním ročníkem převzala záštitu paní Livia Klausová, manželka prezidenta republiky. *Bambiriáda* představuje střediska volného času, sdružení našich nejmladších občanů i média působící v této oblasti. Tentokrát se uskuteční v městě Brně, Českých Budějovicích, Chebu, Chomutově, Chrudimi, Jihlavě, Liberci, Náchodě, Ostravě, Plzni, Praze, Příbrami, Zábřehu na Moravě a Zlíně. Vstup je volný. Její desátý jubilejní ročník se konal celkem ve 28 českých městech a navštívilo ji okolo čtvrt milionu zájemců.

O podporu kvalitního trávení volného času dětí v našem regionu se snaží i *Jihomoravský kraj*, a to formou dotačního programu, který se zaměřuje na rozvoj materiálně technické základny pro práci s dětmi a mládeží v nestátních neziskových organizacích. Žadatelem o finanční podporu může být pouze nestátní nezisková organizace, která má ve svých stanovách zakotvenu práci s dětmi a mládeží a prokazatelně s nimi celoročně pracuje (občanská sdružení, obecně prospěšné společnosti, účelová zařízení církví). Dotace by měla být použita na technické zhodnocení, opravy a údržbu táborových základen a kluboven nebo na nákup movitých věcí na vybavení táborových základen a kluboven.

Zájem o smysluplné trávení volného času dětí bychom našli i na úrovni *města Brna*. Rada města Brna doporučila zastupitelstvu schválit přípravu žádosti o dotaci z operačního programu na projekt „Plácky“. Jedná se o projekt, v jehož rámci se plánuje vybudování hřišť a veřejného prostoru určeného pro mládež v sociálně vyloučených lokalitách. Záměrem je co nejvíce eliminovat z jejich životů ohrožení sociálně

patologickými jevy. V místech těchto speciálních hřišť bude působit terénní pracovník, který pomůže dětem z těchto oblastí s jejich problémy a poskytne jim oporu při rozvoji jejich osobnosti správným směrem.

Hmotnou podporu volnočasových aktivit dětí zprostředkovávají také některé *nadace*. Jako příklad uvádím nadaci Terezy Maxové, která financuje volnočasové projekty v dětských domovech (Naše kopečky, Dejme šanci dětem - Můj talent¹).

Závěrem bych chtěla zmínit *mezinárodní projekt*, ve kterém se angažuje tým z Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Jedná se o stavbu Sociálně pedagogického centra v Angole. Šestice pedagogů zde začala pracovat v roce 2008. Cílem projektu je nabídnout angolským dětem volnočasové aktivity a vzbudit jejich zájem o vzdělání. Projekt zahrnuje i přípravu náplně centra a výchovu pedagogů a programových pracovníků z řad tamního obyvatelstva. [7, 13, 21, 25, 27, 28, 30]

¹ podrobnější informace o jmenovaných projektech viz. www.nadacem.cz

3.3 Dílčí závěr

V průběhu dějin lidské společnosti jsme se mohli setkat s různými postoji k problematice trávení volného času. Pojem volný čas se objevuje již v díle řeckých filozofů, kde byl založen na předpokladu rozdělení společnosti na svobodné občany a otroky. Až během průmyslové revoluce se objevují současné pohledy na volný čas dětí. Velké zásluhy v oblasti rozvíjení zájmových aktivit má nesporně opět pedagog Jan Amos Komenský, za povšimnutí stojí také angažovanost vlasteneckých učitelů.

Ať už budeme zastánci jakékoliv definice „volného času“, všichni se snad shodneme, že jeho funkce (zábava, odpočinek a individuální rozvoj) mají velký vliv na psychický, fyzický i sociální vývoj stále se formující dětské osobnosti.

Přestože české děti dávají v dnešní době přednost volným a neorganizovaným aktivitám, patříme, co se návštěvnosti zájmových kroužků týče, k těm aktivnějším Evropanům. Mezi oblíbené se řadí sportovní disciplíny, ale i různé kreativní kroužky. Pomocnou rukou při výběru vhodné aktivity pro naše ratolesti může být největší celostátní přehlídka činnosti sdružení dětí a mládeže a středisek volného času - Bambiriáda, která se letos bude konat již podvanácté. Bohužel se stále ještě můžeme u mnoha dětí setkat s konzumními aktivitami a neúčelnými formami zábavy.

Kromě různých ziskových a neziskových organizací, plní svou úlohu v oblasti volnočasových aktivit dětí samozřejmě i školy, jejichž působení mimo vyučování má dlouhodobé tradice. Na školách jsou k dispozici ranní a odpolední školní družiny a stále více škol také otevírá školní kluby zaměřené na sportovní a kulturní činnost. Problematika zájmového vzdělávání je upravena školským zákonem č. 561/2004 Sb. a vyhláškou č. 74/2005 Sb., o zájmovém vzdělávání.

Podpora smysluplného trávení volného času přichází jak na celostátní úrovni (MŠMT - příprava Bílé knihy a metodických textů Školská zařízení pro zájmové vzdělávání), tak na úrovni regionální (Jihomoravský kraj, město Brno - dotační program). Svůj velký význam má i podpora ze strany rodičů, protože socializace dítěte v raném dětství probíhá zejména v prostředí rodinném.

4. Průzkum pořádání volnočasových aktivit a hry na základních školách ve městě Brně

4.1 Projekt šetření

Smysluplné naplňování volného času dětí mimo vyučování má ve školství tradici již od 19. století. Současnou situaci v této oblasti jsem se rozhodla pomocí dotazníkového průzkumu zjistit ve městě, kde žiji, tedy na základních školách, jejichž zřizovatelem je Statutární město Brno. Oslovila jsem prostřednictvím elektronické pošty 65 brněnských základních škol se žádostí o vyplnění dotazníku, který je uveden v příloze č. 2. Dotazník se skládá ze 13 otázek, které zjišťují tvrdá i měkká data. První tři otázky jsou otevřené, u deseti dalších si respondenti mohli vybírat z několika variant možných odpovědí. Spolupracovat a tento dotazník mi vyplnit bylo ochotno 22 škol s menším i větším počtem žáků (81 až 780), působících v různých městských částech. Jejich seznam naleznete v příloze č. 1. Otázky v dotazníku jsou většinou koncipovány tak, aby na základě získaných odpovědí mohly být níže formulované hypotézy potvrzeny, případně vyvráceny. Otázky č. 1, 2, 4, 5 a 11 lze považovat pouze za doplňkové a slouží k dokreslení celkové nabídky volnočasových aktivit. V rámci dotazníkového šetření byl dále zjišťován údaj o stáří jednotlivých škol, který však není po potřeby této diplomové práce vyhodnocován.

Hypotézy:

- 1) Na brněnských základních školách (dále jen „školy“) jsou pořádány vždy minimálně tři druhy mimoškolních aktivit.
- 2) Alespoň polovina škol je jednou ze svých aktivit vyhlášena.
- 3) Školy se domnívají, že mimoškolní činnost pro vývoj svých žáků spíše není stejně důležitá jako výuka samotná.
- 4) Děti využívají nabídky volnočasových aktivit škol minimálně z 50%.
- 5) Alespoň 50% škol spolupracuje v rámci své vlastní mimoškolní činnosti minimálně s jednou další školou či organizací.
- 6) Rodiče své děti v účasti na mimoškolních aktivitách podporují.
- 7) Rodiče se dle názoru škol v pořádání mimoškolní činnosti spíše neangažují.

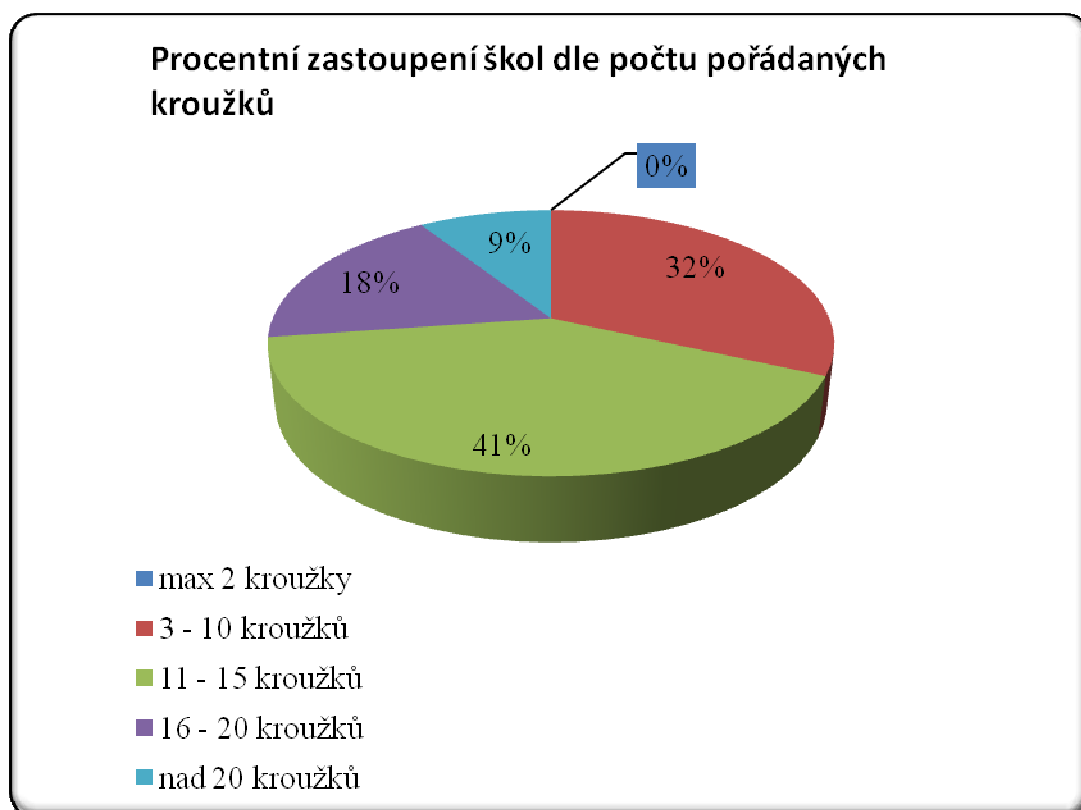
4.2 Analýza výsledků a jejich interpretace

Hypotéza první

Na brněnských základních školách (dále jen „školy“) jsou pořádány vždy minimálně tři druhy mimoškolních aktivit.

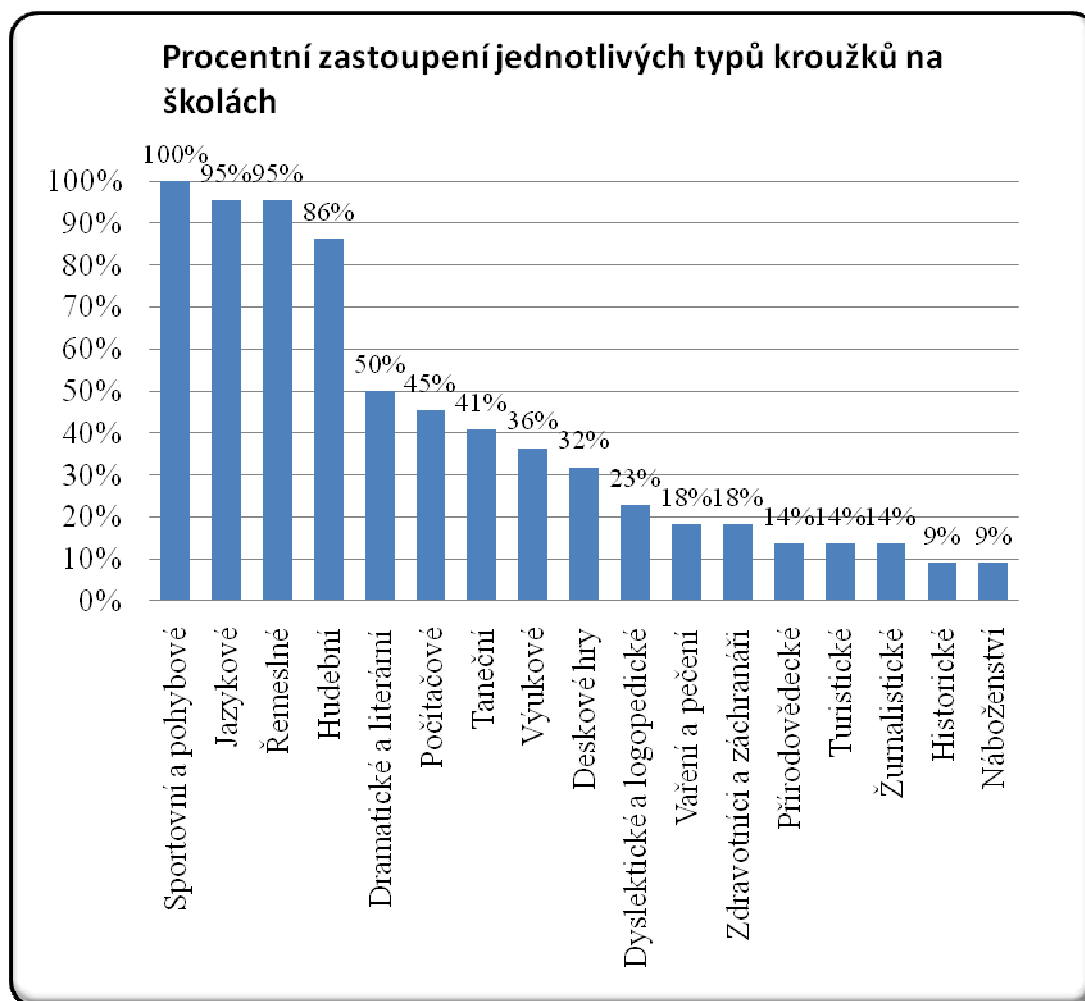
Tato hypotéza byla jednoznačně potvrzena, jelikož všechny školy nabízejí minimálně tři druhy zájmových činností. Ze získaných údajů vyplývá, že v průměru je na analyzovaných základních školách čtrnáct různých typů kroužků. Přibližně třetina škol nabízí max. deset kroužků a pouze 9% škol provozuje více jak dvacet kroužků. Největší procentuální zastoupení mají školy, kde se počet kroužků pohybuje mezi jedenácti a patnácti, což jen potvrzuje výše uvedený průměr. Z dat je možné vysledovat částečnou závislost mezi počtem žáků na škole a počtem školou nabízených mimoškolních aktivit. Nejedná se však o pravidlo.

Graf 4.4.1

V další fázi analýzy odpovědí k otázce č. 3 jsem se zaměřila na procentní zastoupení vždy určitého typu kroužku v rámci jednotlivých škol. Pro tyto potřeby jsem definovala sedmnáct typů kroužků, přičemž do skupiny hudebních patří také zpěv a hudební nauka, skupina tanečních zahrnuje i tance břišní a do skupiny přírodovědeckých spadají rovněž kroužky ekologické a chovatelské.

Graf 4.2.2

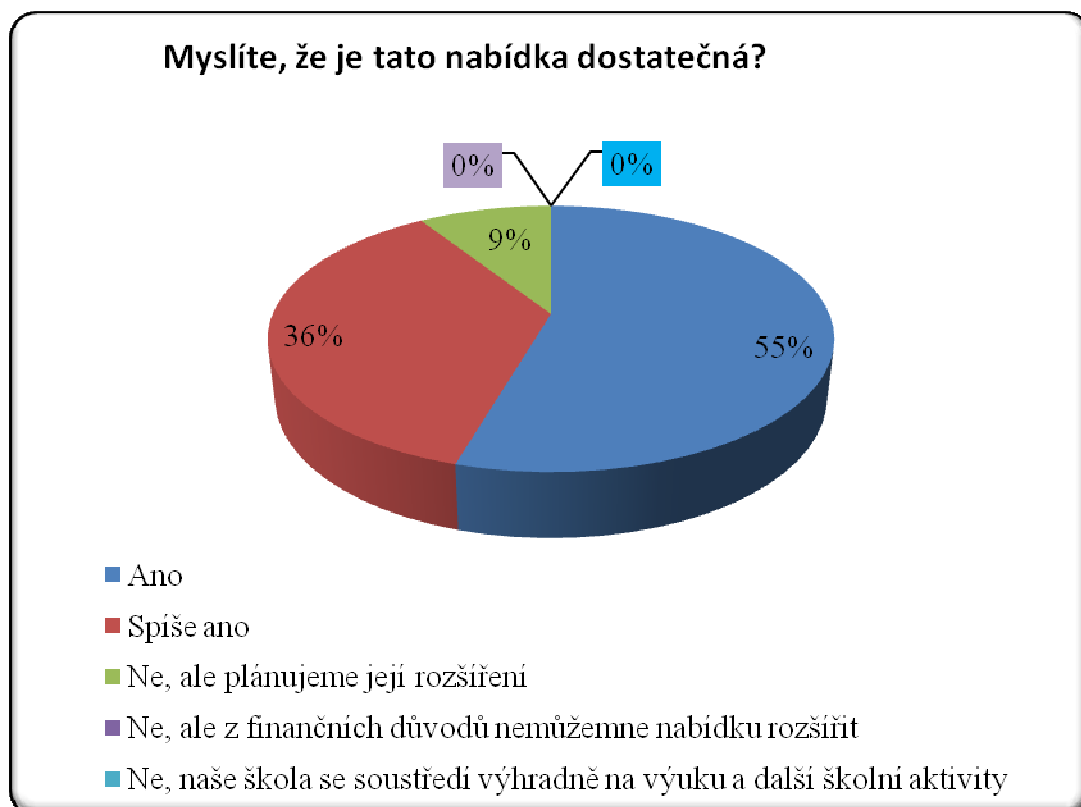
Sportovní a pohybové kroužky jsou evidentně nejpopulárnější, protože se vyskytují na všech hodnocených školách. Kromě různých typů míčových her, atletiky a aerobiku mezi ně spadají i cvičení mažorettek, cheerleaders, žonglérů nebo dokonce výuka kulečníku. Zastoupení v míře 95% lze nalézt u kroužků jazykových a dále řemeslných, které jsou zastoupeny mimo jiné i oborem výtvarným. Z těch méně tradičních kroužků se může jednat třeba o aranžování květin. Velmi oblíbené jsou i kroužky hudební (86%). Přibližně polovina škol má v nabídce aktivity dramatické

a literární povahy (50%), počítačové (45%), taneční (41%) a asi třetina škol provozuje výukové aktivity (příprava na přijímací zkoušky) a deskové hry (šachy, dáma). Specifickým typem mimoškolní činnosti jsou dyslektické a logopedické kroužky. Určité typy aktivit mají na školách pouze minoritní zastoupení např. kroužek náboženství a historický má na zkoumaných základních školách zastoupení pouhých 9%.

Některé školy nabízejí rovněž tradiční akce jednorázového charakteru (pasování prvňáčků, kuličková, kolečková, exkurze, Mikulášský den, znalostní olympiády).

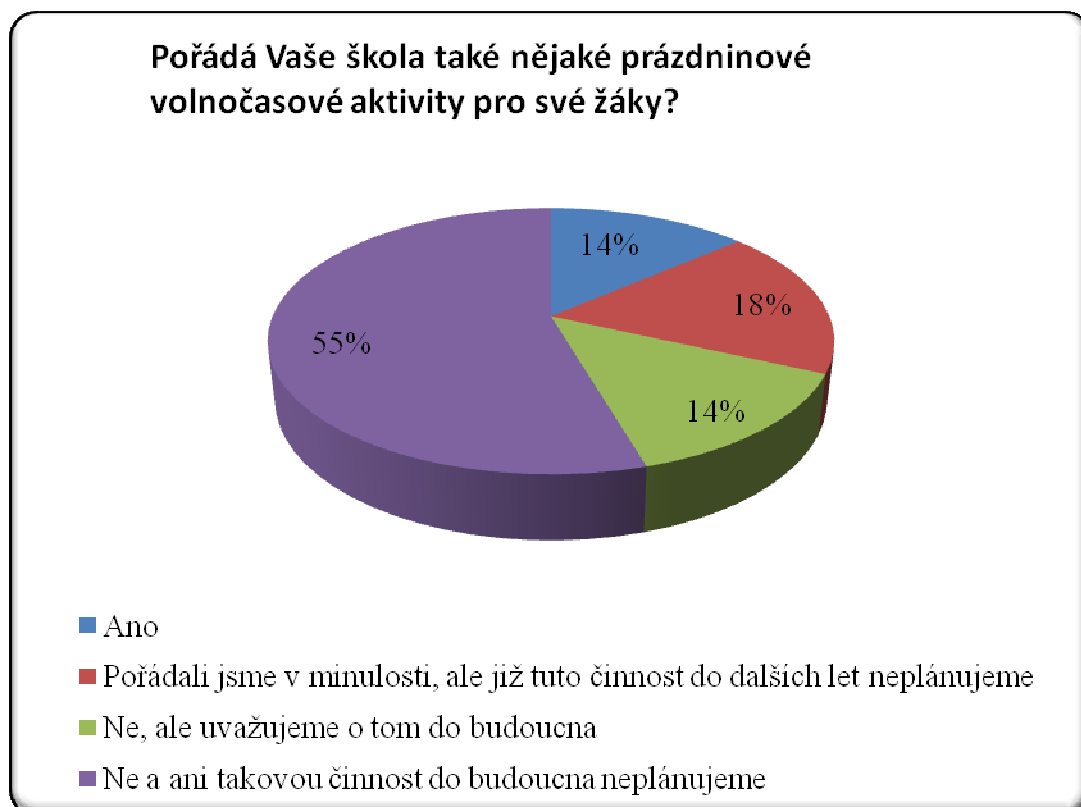
Musím se přiznat, že rozmanitost nabídky mě velmi příjemně překvapila. O to víc mě zajímal vlastní názor škol na dostatečnost jejich nabídky volnočasových aktivit. Více jak polovina respondentů si myslí, že jejich nabídka je dostatečná a dalších 36% je svým současným stavem otevřených kroužků spíše spokojeno. 9% dotázaných škol si je vědomo, že jejich nabídka je spíše nedostačující, ale plánuje její rozšíření. Jedná se však o subjektivní hodnocení, jelikož některé školy nabízející pouze devět kroužků odpověděly spíše ano a na druhou stranu jedna škola se čtrnácti zájmovými aktivitami se zařadila mezi ty, které se svým současným stavem spokojeny nejsou.

Graf 4.2.3

Nabídka škol v rámci školního roku je opravdu bohatá. Nejvíce volného času však mají děti o prázdninách. Položila jsem tedy respondentům otázku i ohledně zajišťování prázdninových aktivit.

Graf 4.2.4

Z grafu je patrné, že více než polovina dotázaných škol nabírá během prázdnin nový dech, věnuje se pouze přípravám na další školní rok a organizování takové činnosti neplánuje ani do budoucna. Necelá pětina škol se pořádání prázdninového programu pro děti věnovala v minulosti, ale již od těchto aktivit upustila. Naplnit dětem smysluplnou činností přinejmenším část volného času o prázdninách se snaží 14% škol (nebo alespoň někdo z řad jejich učitelů) a stejný počet respondentů o takové možnosti uvažuje do budoucna.

Hypotéza druhá

Alespoň polovina škol je jednou ze svých aktivit vyhlášená.

Jak jsme měli možnost vidět při ověřování hypotézy první, brněnské školy nabízí široké spektrum zájmových aktivit všeho druhu od sportovních, přes jazykové, výtvarné, hudební až po infromatické, žurnalistické atd. Zajímalo mě tedy, jestli si školy myslí, že jsou některou ze svých aktivit v regionu vyhlášené.

Graf 4.2.5

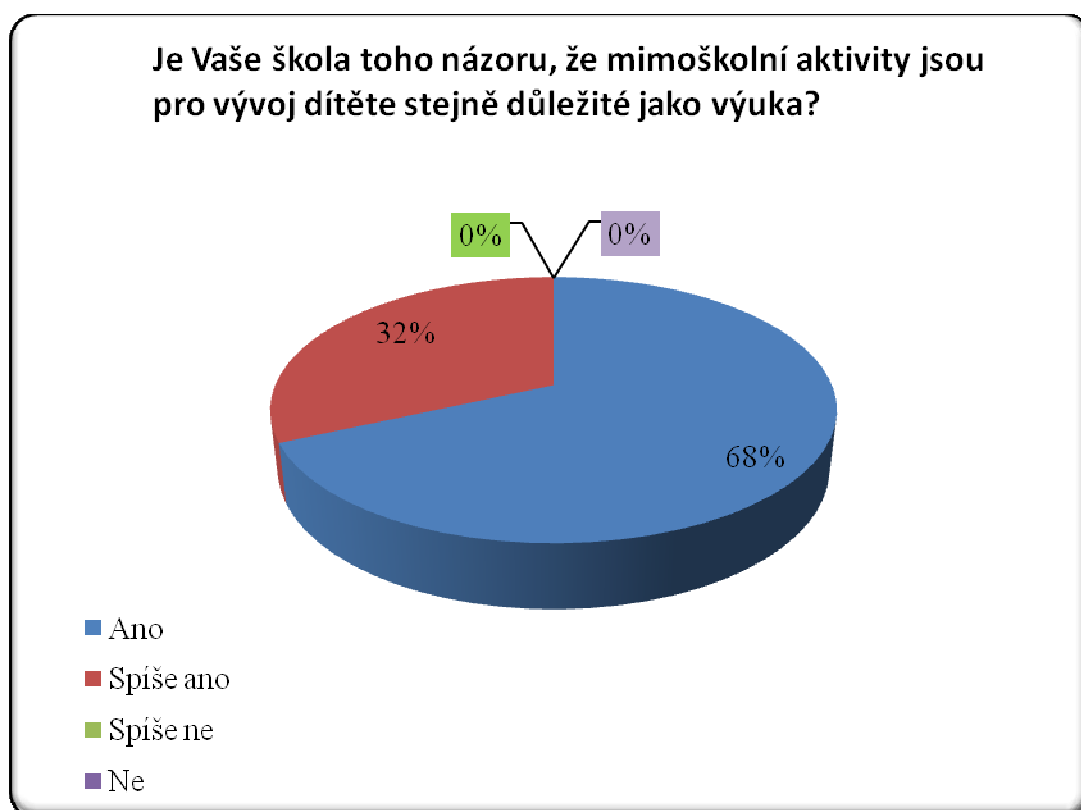
Vyhodnocení odpovědí mi přineslo následující zjištění. 41% škol si zvláštní popularity některé ze svých zájmových činností vědoma není. Na druhou stranu však analýza odpovědí prokázala, že 59% škol si buduje své jméno i na skutečnosti, že právě jedna z jejich mimoškolních aktivit je v něčem výjimečná. Často se jedná o kroužek sportovního typu (hokej, florbal, plavání, atletika, badminton, odbíjená), v některých případech spolupracující s profesionálním sportovním klubem (Basketbalová škola mládeže, Spartak, VSK Univerzita). Velký úspěch mají také kroužky keramické a dále ty, které jsou zaměřeny na taneční výchovu. Jak průzkum ukázal, jméno školy mohou proslavit i zcela netradiční kroužky, jako např. Mladý vodní záchranář či možnost účasti žáků nejvyšších tříd na ochraně a výzkumu Moravského krasu v rámci spolupráce s Českou speleologickou společností.

Hypotéza třetí

Školy se domnívají, že mimoškolní činnost pro vývoj svých žáků spíše není stejně důležitá jako výuka samotná.

Volný čas přináší dětem regeneraci duševních a fyzických sil a rovněž rozvoj osobnosti, jenž souvisí se spoluúčastí na vytváření kultury. Dle množství a rozmanitosti zájmových aktivit uvedených při ověřování předchozích hypotéz můžeme soudit, že si jsou školy funkcí volného času vědomy. Nahlíží ale stejně tak i na význam volnočasových aktivit pro vývoj dítěte ve srovnání s výukou samotnou?

Graf 4.2.6

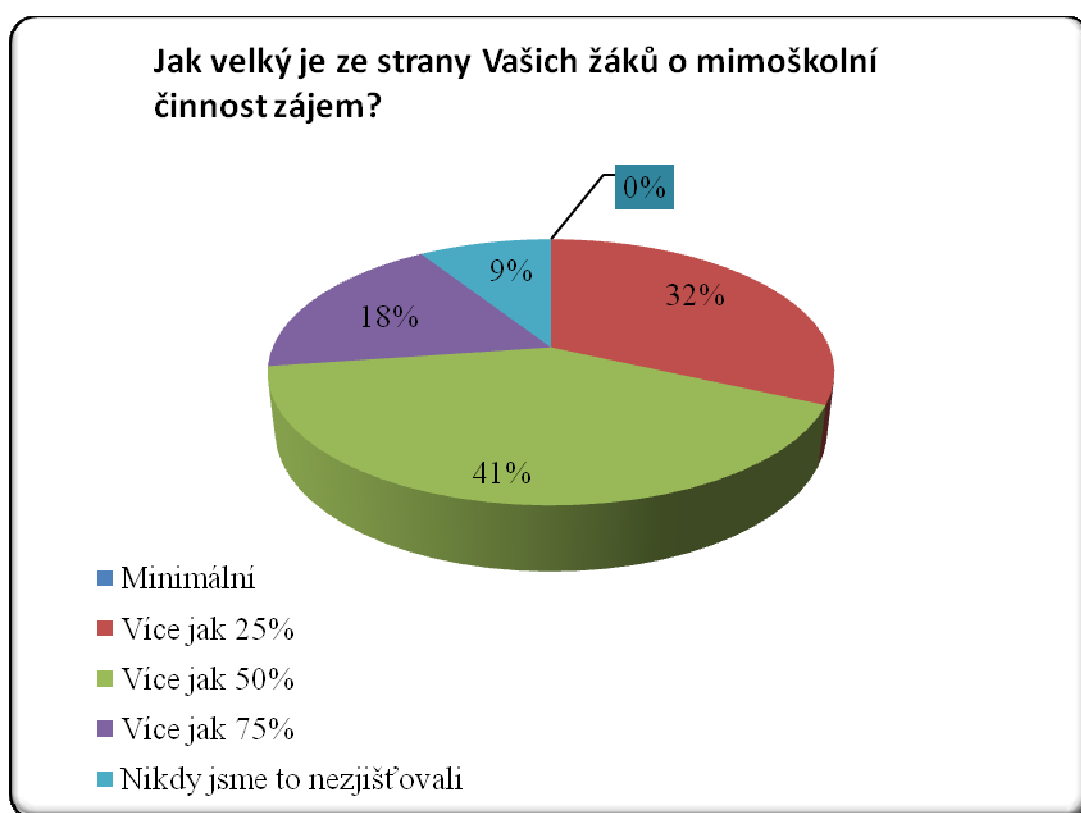
Jak můžeme vyčíst z grafu, tentokrát se mi mnou stanovená hypotéza nepotvrdila. Je patrné, že školy si jsou významu volného času pro zdravý vývoj dítěte plně vědomy. Vždyť 32% škol zastává názor, že jsou mimoškolní aktivity spíše stejně důležité jako samotný proces vyučování a dokonce 68% respondentů si je tím jista. Ani jedna ze škol nezvolila odpověď zápornou. Nutno přiznat, jsem byla reakcí škol velmi překvapena, ale zároveň také potěšena. Tento výsledek potvrzuje i již zmiňované vzájemné sblížování a prolínání vzdělávání a volného času dětí.

Hypotéza čtvrtá

Děti využívají nabídky volnočasových aktivit škol minimálně z 50%.

Je nesporné, že stále mnoho dětí - i přes relativně rozsáhlou nabídku zájmových činností škol i dalších organizací - tráví volný čas formou konzumních aktivit (zejména nakupováním) a volí neúčelné pasivní podoby zábavy (televize, nekvalitní počítačové hry). Zkoumala jsem tedy, jaký je ze strany dětí o aktivity organizované školami mimo vyučování zájem, tzn. do jaké míry jsou zájmové kroužky naplněny.

Graf 4.2.7

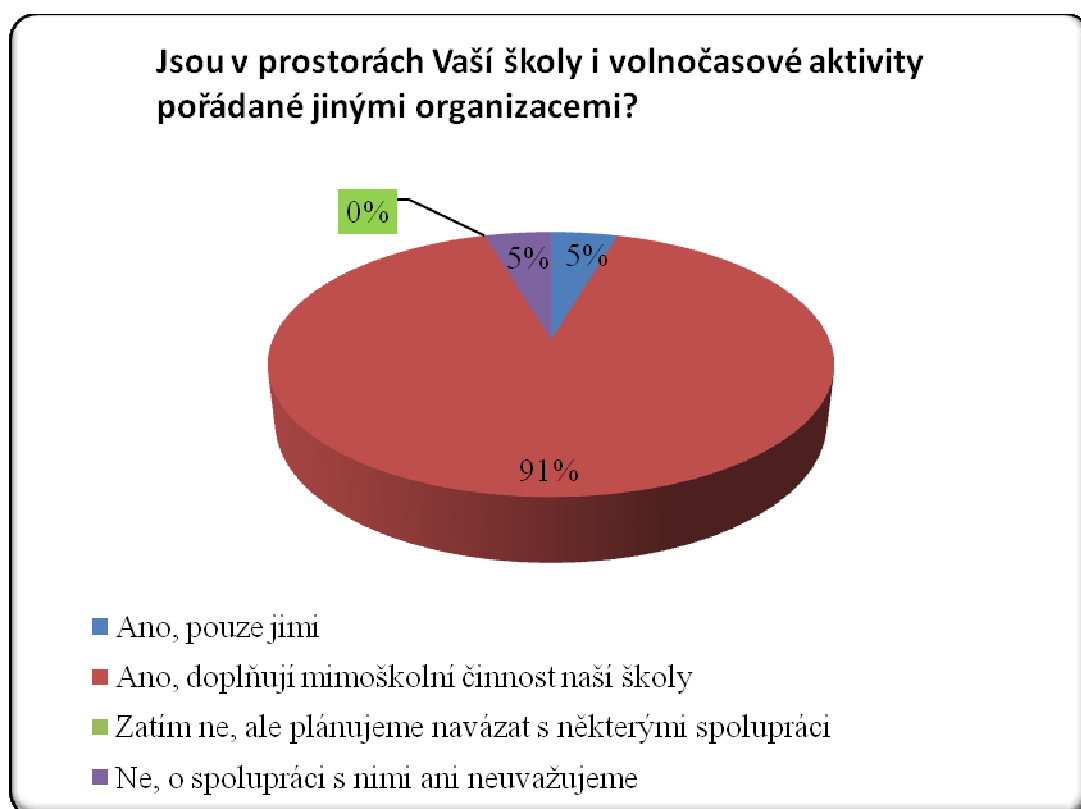
Tato otázka je obtížně vyhodnotitelná, jelikož jsem vlastním internetovým průzkumem nad rámec dotazníku zjistila, že některé kroužky na základních školách nejsou z důvodu nízkého zájmu nakonec otevřeny (např. němčina, francouzština), anebo jsou v průběhu roku při poklesu zájmu dětí zrušeny. Na druhou stranu populární kroužky nedostačují celkovému zájmu dětí svou kapacitou. Přesto však lze na základě získaných odpovědí konstatovat, že dvě třetiny škol registruje více jak 50% zájem o jimi provozované kroužky, přičemž dokonce 18% škol se může pochlubit účastí více než 75%.

Hypotéza pátá

Alespoň 50% škol spolupracuje v rámci své vlastní mimoškolní činnosti minimálně s jednou další školou či organizací.

Je pravděpodobné, že školy nejsou samy o sobě schopny, ať již z kapacitních, finančních nebo personálních důvodů zajistit tak širokou a atraktivní nabídku mimoškolních aktivit, jak byla prezentovaná při ověřování hypotézy první. Lze tedy předpokládat, že u takových kroužků dochází z racionalizačních důvodů ke spolupráci s dalšími institucemi poskytujícími volnočasové aktivity, příp. jinými školami.

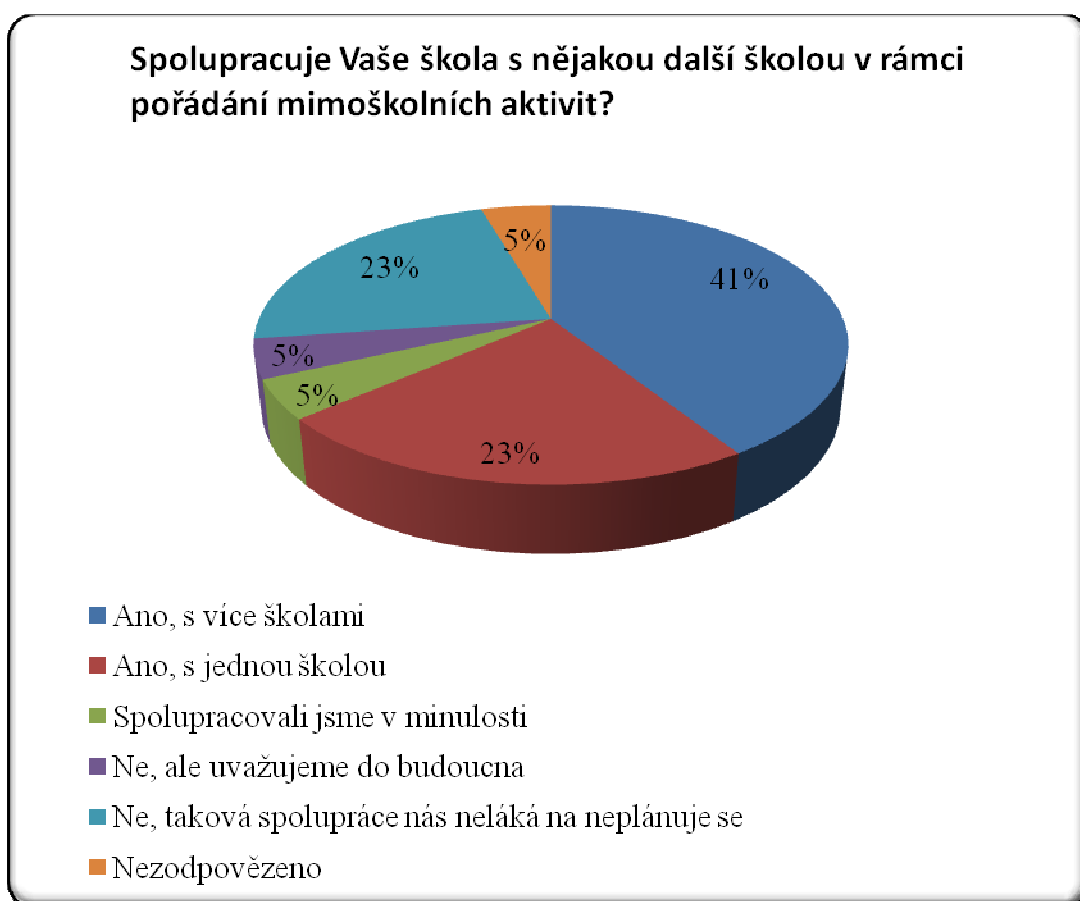
Graf 4.2.8

Pouze jedna z oslovených škol konstatovala, že její volnočasové aktivity jsou pořádány výlučně ve spolupráci dalších organizací a škol. Drtivá většina škol (91%) provozuje svoji vlastní zájmovou činnost, která je spoluprací s dalšími institucemi pouze doplněna. Jedná se především o střediska volného času, jazykové školy, zmiňované sportovní kluby, základní umělecké a hudební školy. Jen jedna ze škol uvedla, že o spolupráci s dalšími organizacemi neuvažuje.

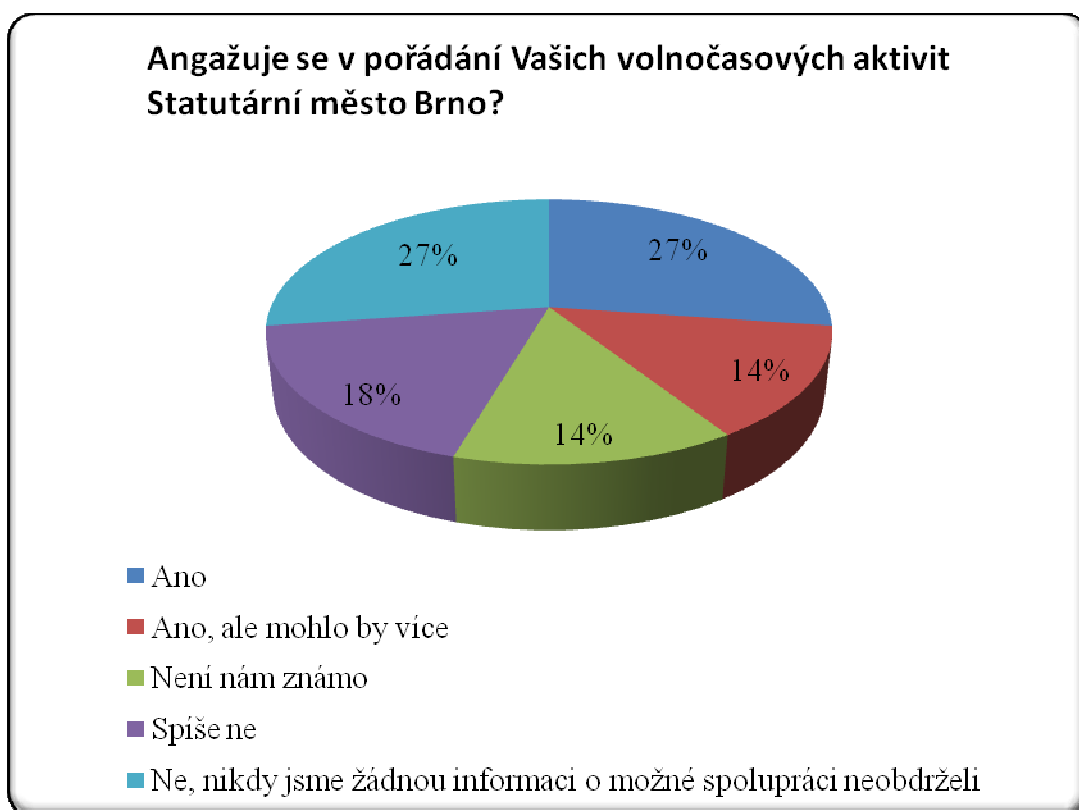
Co se týče spolupráce pouze na úrovni škol, nebyly výsledky tak jednoznačné jako u otázky předchozí. Přibližně čtvrtina škol s žádnou jinou školou v současnosti nespolupracuje a ani o tom do budoucna neuvažuje. Na druhou stranu přibližně dvě třetiny respondentů již uvedenou spoluprací má, přičemž 41% škol z celkového počtu spolupracuje s více školami a 23% výlučně se školou jednou. Tento stav se dá považovat za setrvalý, jelikož pouze jedna škola zmíněnou spoluprací ukončila a stejně tak pouze jedna o možné spolupráci s další školou uvažuje. Na základě podrobnější analýzy odpovědí jsem došla k závěru, že spolupráce s dalšími školami nemá přímou souvislost s velikostí školy. Odpovědi respondentů zobrazuje níže zobrazený graf 4.2.9.

Graf 4.2.9

Hypotéza o vzájemné spolupráci škol a organizací, jejichž náplní je pořádání volnočasových aktivit pro děti, se potvrdila. Doplňující otázkou k dané hypotéze směrem k respondencím bylo, zda-li pomocnou ruku nabízí i Statutární město Brno, co by jejich zřizovatel. Názory jednotlivých respondentů zobrazuje graf 4.2.10 umístěný na následující straně.

Graf 4.2.10

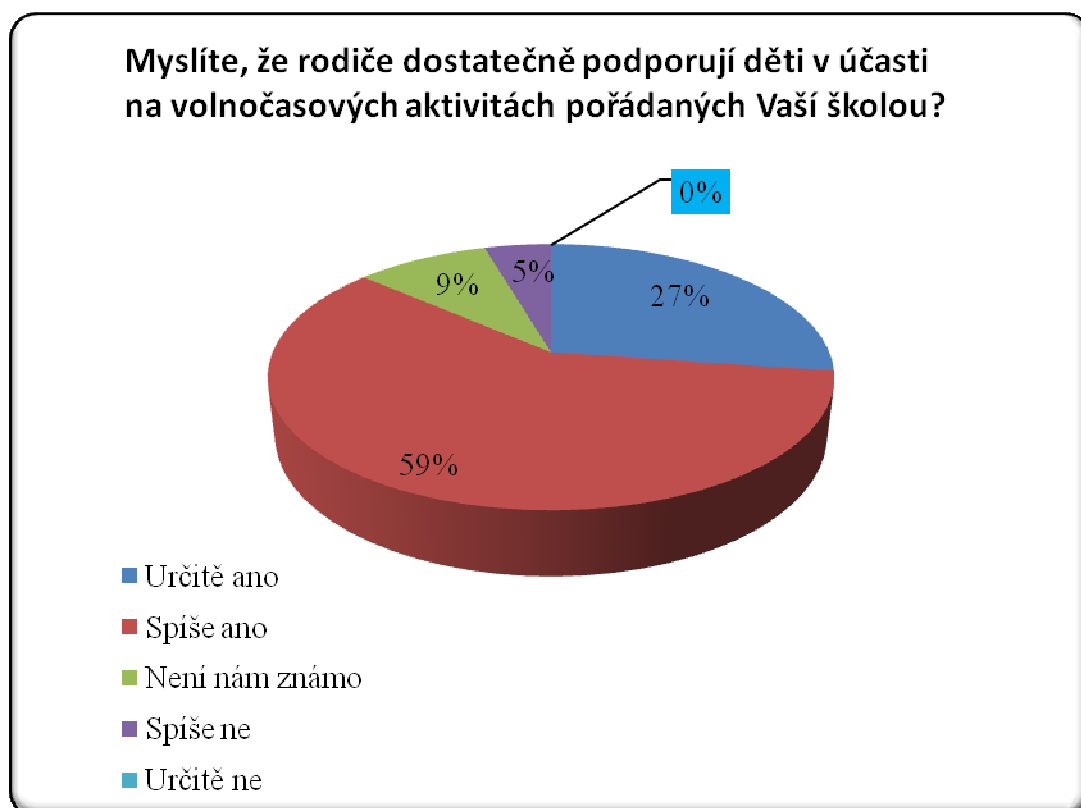
Přibližně čtvrtina je s podporou Statutárního města Brna spokojena (může se jednat např. o dotační program nebo záštitu města). Dalších 14% této spolupráce rovněž využívá, ale je toho názoru, že by mohla být na lepší úrovni. Více jak 40% respondentů nemá o výše uvedených aktivitách informace a dalších 18% škol uvedlo, že s podporou na této úrovni se setkali jen v minimální míře.

Hypotéza šestá

Rodiče své děti dle názoru škol na účasti v mimoškolních aktivitách spíše podporují.

Školy mohou mít velmi bohatou nabídku zájmových kroužků (ať už z hlediska množství či rozmanitosti), ale jestli bude úsilí o smysluplné trávení volného času jejich žáků naplněno, záleží především také na přístupu rodičů. Zjišťovala jsem proto, jak školy hodnotí podporu účasti dětí právě z jejich strany.

Graf 4.2.11

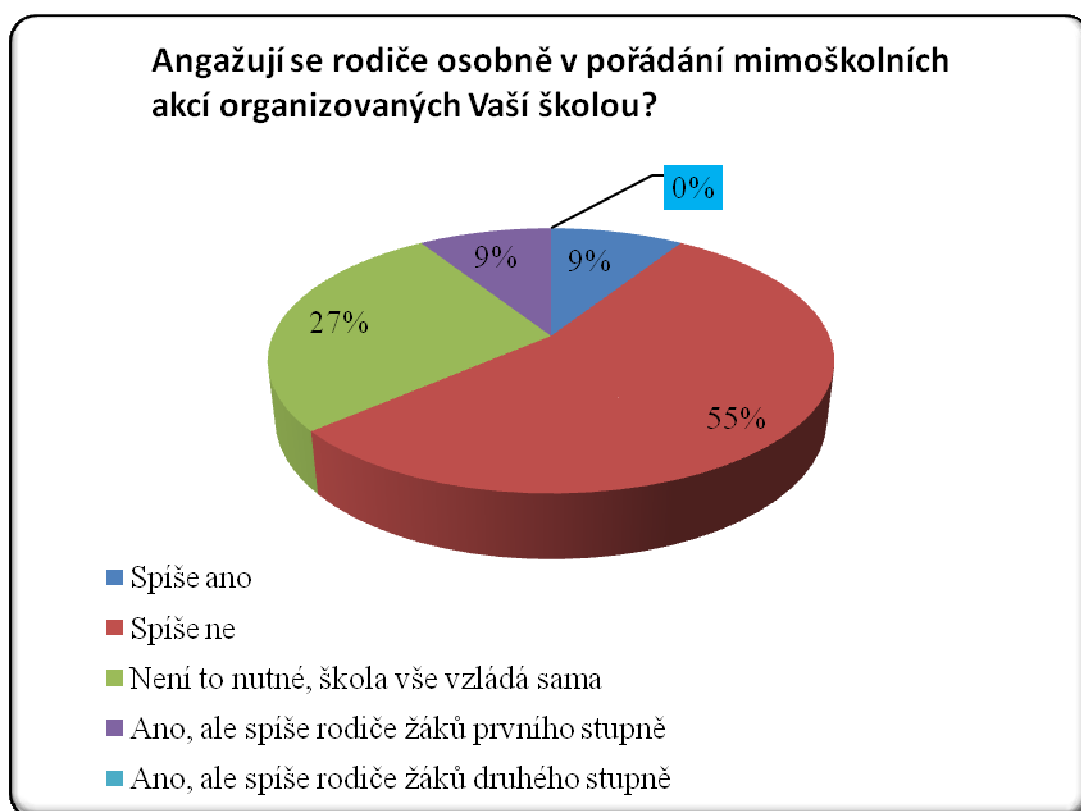
Jak vyplývá z výše uvedeného grafu, 59% škol se domnívá, že rodiče své děti v návštěvnosti volnočasových aktivit pořádané školami spíše podporují. Dokonce 27% škol si myslí, že je tomu tak určitě. Zda-li funguje tato podpora není známo 9% respondentů. Spíše nečinnost v tomto směru zaznamenalo 5% škol, což se přímo odrazilo na zájmu o mimoškolní činnost žáků samotných. Je však pozitivní, že žádná z dotázaných škol nevnímá ze strany rodičů pasivitu úplnou. Význam podpory rodičů je nesporný, nesmí však dle mého názoru přejít do extrému, kdy pro účast v příliš mnoha kroužcích nezbyvá dítěti čas na vlastní učení, hru či kontakt s kamarády.

Hypotéza sedmá

Rodiče se dle názoru škol v pořádání mimoškolní činnosti spíše neangažují.

V závislosti na přechozí hypotéze jsem si také položila otázku, zda-li rodiče své děti podporují pouze na té úrovni, že jim vnuknou myšlenku daný kroužek navštěvovat, tuto aktivitu platí, příp. je tam vodí, a nebo i na úrovni přímé či nepřímé spolupráce s danou školou. Ta může spočívat např. ve vedení tohoto kroužku, pomoci při vymýšlení programu či shánění možných sponzorů.

Graf 4.2.12

Z grafu je patrné, že těsná nadpoloviční většina škol (55%) si spíše není žádné spolupráce vědoma. 27% škol je přesvědčeno, že vše zvládají samy a taková angažovanost rodičů není nutná. Spolupráci rodičů z prvního stupně zaznamenalo 9% škol. Stejně množství škol avizuje spolupráci bez ohledu na věk dítěte. V obou případech se jednalo o školy s max. 310 žáky. Žádná ze škol se nevyjádřila k výpomoci pouze ze strany rodičů žáků druhého stupně. Z uvedeného vyplývá, že s angažovaností rodičů se můžeme setkat spíše na prvním stupni a zejména u škol menších.

4.3 Závěry a doporučení

Analýza výsledků dotazníkového průzkumu na téma organizování volnočasových aktivit, směřovaného na brněnské základní školy, potvrdila šest ze sedmi předem stanovených hypotéz uvedených v projektu šetření. Vyvrácena byla pouze hypotéza třetí.

Dotázané základní školy prezentují vždy min. sedm zájmových kroužků, z nichž nejčastěji se vyskytují aktivity sportovní a pohybové, hned za nimi jsou kroužky jazykové a řemeslné (včetně oboru výtvarného). Za zmínku stojí i 86% pokrytí kroužky hudebními, mezi které jsem zařadila také zpěv a hudební nauku.

Více než polovina respondentů se může pochlubit vysokou popularitou jedné z pořádaných volnočasových aktivit. Jedná se např. o atletiku, Mladého vodního záchranáře, pěvecký sbor Boni discipuli, Basketbalovou školu mládeže, komunitní a integrační kroužky a mnohé další. U některých škol bychom našli rovněž tradiční akce jednorázového charakteru (pasování prvňáčků, kuličkáda, Mikulášský den plný her, znalostní olympiády atd.)

Velmi pozitivní pro mě bylo zjištění, že školy přistupují k významu smysluplného trávení volného času pro vývoj svých žáků se stejným respektem jako k výuce samotné. Z analýzy dotazníků též vyplynulo, že školy registrují ze strany dětí zájem a kapacity jejich rozsáhlé nabídky zájmové činnosti jsou u dvou třetin škol min. z poloviny naplněny. Přesto tu určité rezervy jsou a zde bych doporučila rodičům, aby se zamysleli, zda by některý z nabízených kroužků nebyl právě pro jejich ratolest tou správnou volbou naplnění alespoň části volného času.

Dle mínění dotázaných škol však rodiče své děti v účasti na mimoškolních aktivitách spíše podporují a to je pozitivní. Organizování mimoškolní činnosti rodiče nechávají převážně na školách samotných, ty však tuto činnost často nezajišťují úplně samy. U mnohých z nich se můžeme setkat se spoluprací s jinou organizací či další školou. Důvodem bývá zejména snaha dosáhnout takové nabídky, která by pokud možno uspokojila co nejvíce dětí. Mezi organizace působící na školách v rámci

volnočasových aktivit se řadí především centra volného času, základní umělecké školy a sportovní kluby. Názory na podporu těchto aktivit městem Brnem se však lišily.

Závěrem bych doporučila těm školám, které uvedly, že nejsou vyhlášené prostřednictvím některé ze svých mimoškolních aktivit, aby se zamyslely, zda-li nenastal pravý čas to změnit. Věnování trochu více úsilí jedné vybrané zájmové činnosti, může přinést popularitu nejen kroužku, který ji provozuje, ale také celé škole. Tato skutečnost by pak mohla následně vyvolat u dětí hrdost, že navštěvují právě tuto školu a žádnou jinou, což by dle mého názoru mohlo mít i nepřímý (pozitivní) vliv na jejich studijní výsledky.

Závěr

Již ze samotného názvu diplomové práce vyplývá, že jejím ústředním cílem bylo stanovení zájmu dítěte ve věci účasti na hře a volnočasových aktivitách, tzn. definovat příslušné právo a význam těchto aktivit - zvláště pak hry - pro rozvoj dítěte, popsat náplň a formu trávení volné času dětí, zjistit, jaký postoj k dané problematice zaujímají subjekty současné politiky volného času dětí a zejména jakým způsobem se v této oblasti angažují naše školy, konkrétně pak ve městě Brně. Pro naplnění ústředního cíle jsem zvolila variantu čtyř dílčích cílů, které byly řešeny vždy v rámci samostatné kapitoly.

Právo na volný čas, hrát si a účastnit se kulturních, sportovních a uměleckých akcí je jedno z práv na rozvoj uvedených v Úmluvě o právech dítěte. Jedná se o kodifikaci dětských práv přijatou skoro všemi státy světa. Tomu však předcházela dlouhá cesta, na jejímž počátku neměly děti v podstatě práva žádná. Naplnění jmenovaného práva je spojeno s realizací práva na vzdělání, na rozvoj, na svobodu myšlení, na vlastní jazyk, na ochranu soukromí, na výchovu a vzdělávání, na ochranu před prací ohrožující zdraví a před všemi dalšími formami vykořisťování. Je však třeba si uvědomit, že Úmluva obsahuje pouze minimální standardy, které by měly být schopné dodržovat i rozvojové, ekonomicky slabé státy. Odpírání práva na hru a volný čas může mít nedozírné následky na celý fyzický, psychický i sociální vývoj dítěte.

Herní činnost provází každého z nás již od narození a ve všech fázích dětství má pro osobnost dítěte individuální význam. Již u kojenců se dá hovořit o velkém vlivu na rozvoj smyslů a pohybových schopností, přestože je jejich hra nazývána spíše experimentací. Také komunikační dovednosti, intelektuální rozvoj, mravní výchova i utváření vztahu k umění mohou být výsledkem správně zvolené výchovy podporující hru. Já osobně kladu velký důraz na hru z hlediska sociálního vývoje. Děti se ve společnosti dalších dětí učí komunikovat, prosadit si svůj názor či právě naopak přizpůsobit se většině. Nelze si v rámci této problematiky nevšimnout přínosu pedagoga Jana Amose Komenského, jenž se jako jeden z prvních věnoval potřebám dětské osobnosti a zároveň upozorňoval na význam hry pro rozvoj jedince.

Hra je jen jednou - i když velmi důležitou - z možných náplní volného času, u nichž se můžeme setkat hned s několika definicemi. Forma trávení volného času dětí bývá obvykle v režii rodičů. Aktivity v rámci volného času mohou být organizovány různými organizacemi (turistické oddíly, základní uměleckého školy, sportovní kluby) nebo mohou probíhat spontánně. Ve věci smysluplného trávení volného času se angažují subjekty politiky volného času dětí na celostátní i regionální úrovni. Mezi ně náleží mj. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (např. příprava podpurných publikací), Jihomoravský kraj i samotné město Brno (dotační program). Objevují se také akce zaměřené speciálně na skupiny dětí, u nichž se dá předpokládat větší riziko ohrožení sociálně patologickými jevy. Podporu přináší rovněž některé nadace a organizace zprostředkovávající např. prezentace možností volnočasových aktivit.

Důležitou roli zde hrají školní instituce, jejichž působení na děti a mládež mimo vyučování má dlouhodobou tradici. I dnes si školy uvědomují funkce volného času (zábava, odpočinek a individuální rozvoj), které mají vliv na formující se dětskou osobnost. Dětem tak připravují různé aktivity nejen v rámci družiny, ale i prostřednictvím školních klubů, zajišťujících pravidelnou činnost v zájmových skupinách zaměřených na sport a kulturu.

Konkrétně mě zajímala mimoškolní činnost organizovaná prostřednictvím základních škol působících na území města Brna. Analýza výsledků potvrdila, že základní školy si uvědomují význam volného času a připravují pro své žáky opravdu rozmanitou nabídku mimoškolní činnosti. Na organizování těchto aktivit často spolupracují s jinými organizacemi a dalšími školami, což přináší možnost udržovat tyto aktivity v co nejširší míře z hlediska kvantitativního i kvalitativního.

Uplatnění této diplomové práce po praktické stránce vidím především v jejím použití jako informační materiál pro rodiče. Myslím si totiž, že v jejich povědomí zatím stále není existence práva na hru, resp. volný čas dostatečně rozšířena. Text by měl rodičům (kromě informací o právech dítěte) přinést alespoň částečnou představu o významu herních a volnočasových aktivit pro zdravý vývoj dětí a rovněž informace o jejich možnostech terapeutických. Rodiče dětí, které navštěvují brněnské základní školy, by navíc mohli získat přehled o možných školami organizovaných zájmových

kroužcích, jejichž průřez nabídla kapitola čtvrtá. Skutečnosti uvedené v práci by mohly být poučné rovněž pro páry, které rozšíření rodiny zatím pouze plánují.

Spojovací prvek mezi touto prací a sociální pedagogikou jsem nastínila již v úvodu. Jedná se o sociální prostředí dítěte, které má významnou roli ve výchovném procesu, přičemž hra slouží jako metoda a prostředek výchovy. Pokud se zajímáme o činnost našich dětí ve volném čase, určitě máme mnohem větší šanci odhalit hrozící nebezpečí v podobě sociálně patologických jevů (kouření, pití, drogy, jiné druhy závislostí, šikana, vandalismus).

Přestože jsem se vyjadřovala zejména k zájmu dětí ve věci hry, resp. volného času, nesmíme zapomínat, že tato činnost přináší i dospělým vhodný nástroj k udržení duševní pohody a tělesného zdraví a nikdy z života jedince nevymizí úplně.

Resumé

Diplomová práce je zaměřena na pojem, povahu a význam práva dítěte na hru a volnočasové aktivity v souvislosti s Úmluvou o právech dítěte a jeho realizaci v rámci České republiky. Ústředním cílem diplomové práce je stanovit zájem dítěte ve věci hry a trávení volného času. Práce obsahuje tři kapitoly teoretické a jednu kapitolu praktickou, každá z nich je složena ze dvou podkapitol a ukončena vlastním závěrem.

První kapitola charakterizuje povahu práva dítěte na hru a volnočasové (mimoškolní) aktivity v kontextu článku 31 Úmluvy. Zahrnuje také nastínění dalších souvisejících práv, včetně historického vývoje dětských práv i v rovině obecné. Nalezneme zde také krátkou charakteristiku zmiňované kodifikace.

Význam herního procesu pro celkový rozvoj dítěte, a to jak zdravého, nemocného či nějakým způsobem handicapovaného, definuje kapitola druhá. Svůj prostor v této části práce má rovněž problematika uplatnění hry v závislosti na jednotlivých vývojových obdobích dítěte.

Třetí kapitola se věnuje vymezení termínu „volný čas dítěte“, popisuje, jakým způsobem ho využívají dnešní děti, jak se ve snaze o jeho smysluplné trávení angažují základní školy a další subjekty politiky volného času dětí. Na tuto kapitolu navazuje prostřednictvím kapitoly čtvrté empirická část práce, která konkrétně hodnotí organizování mimoškolní činnosti v rámci základních škol na území města Brna.

Naplnění ústředního cíle je zhodnoceno v závěru celé práce, kde lze nalézt také informaci o možném využití této práce v praxi.

Anotace

Diplomová práce je zaměřena na pojem, povahu a význam práva dítěte na hru a volnočasové aktivity v kontextu Úmluvy o právech dítěte a jeho realizaci v České republice. Definiuje příslušné právo, určuje možné relace mezi právem dítěte na hru a jeho duševním, tělesným a sociálním vývojem, popisuje náplň a formu trávení volného času dnešních dětí. Zabývá se též otázkou, jaký postoj k dané problematice zaujmají subjekty současné politiky volného času dětí a jakým způsobem se v této oblasti angažují naše školy, konkrétně na území města Brna.

Klíčová slova

Úmluva, dětská práva, dítě, věk dítěte, hra, hračka, význam hry, rozvoj osobnosti, výchova, učení, rodiče, volný čas, škola, mimoškolní činnost.

Annotation

Diploma thesis is focused on concept, nature and meaning of a children's right to play and leisure activities in context of Convention on the Rights of the Child and its realization in Czech Republic. Diploma thesis defines respective right, sets concept relation between children's right to play and its mental, physical and social development, describes up-to-date content and form of children's spending the leisure time. It is concerned with the approach of subjects of current leisure politics in mentioned field. Thesis also deals with the involvement of schools in Brno in this area.

Keywords

Convention, Rights of Children, Child, Age of Child, Play, Toy, Importance of Play, Development of Personality, Education, Learning, Parents, Leisure Time, School, After - school Activities.

Seznam použité literatury

- [1] Adair, J. *Efektivní motivace*. Praha:Alfa Publising, s.r.o., 2004, ISBN 80-86851-00-1
- [2] Benešová, J. *Jaké hračky koupit svému dítěti?* In *Moje psychologie*, 2008, 10, str.16-18, ISSN 1802-2073
- [3] Brindza, J. *Děti a ich volný čas*. Bratislava:Smena, vydavatelství SÚV SZM, 1984
- [4] Česká rada dětí a mládeže. *Ahoj, Úmluvo: výklad Úmluvy o právech dítěte*. Praha: Parta, 2001, ISBN 80-85989-91-3
- [5] Dědečková, J. aj. *Dětská práva: dokumenty a informační materiály o ochraně dětí*. Praha: Pedagogický ústav J.A. Komenského ČSAV, 1991
- [6] Hanzová, M. aj. *Práva a povinnosti našich dětí*. Praha: VICTORIA PUBLISHING, 1995, ISBN 80-7187-007-2
- [7] Hofbauer, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Grada, 2004, ISBN 80-7178-927-5
- [8] Huizinga, J. *Homo ludens*. Praha: Mladá fronta, 1971
- [9] *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*. NewYork: UNICEF, 1998, ISBN 92-806-3337-6
- [10] Komenský, J.A. *Informatorium školy mateřské*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1964
- [11] Kraus, B. aj. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido, 2001, ISBN 80-7315-0042
- [12] Langmeier, J., Krejčířová, D. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing, a.s., 1998, ISBN 80-7169-195-X
- [13] Macek, M. *Školská zařízení pro zájmové vzdělávání*. Praha: MŠMT, 2002
- [14] Mauer, J. *Hra dětská a její význam*. Praha: Melantrich, 1919
- [15] Mišurcová, V. aj. *Hra a hračka v životě dítěte*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1989,
- [16] Ondráčková, J. *Co je Úmluva o právech dítěte*. Praha: Česká helsinský výbor, 1996, ISBN 80-902393-0-7
- [17] Pipeková, J., Vítková, M. aj. *Terapie ve speciálně pedagogické péči*. Brno: Paido, 2007, ISBN 80-7315-010-7
- [18] Schurer, M. *Dítě a hra*. Praha: Mona, 1974

Další prameny

- [19] Active European Citizenship, *Práva dítěte týkající se jeho účasti na životě společnosti* [online]. [cit. 2010-01-26].
<<http://www.cpkp.cz/evropskyobcan/manual/dite.htm>>.
- [20] Bocan, M. *České děti mají nejvíce kroužků a mimoškolních aktivit v Evropě* [online]. Tisková zpráva GE Money Bank (2009). [cit. 2010-02-14].
<[http://www-test.nidm.cz/projekty/realizace - projektu/klice -pro zivot/vyzkumy /ceske-deti-maji-nejvice-krouzku-a-mimoskolnich-aktivit-v-evrope](http://www-test.nidm.cz/projekty/realizace-projektu/klice-pro-zivot/vyzkumy/ceske-deti-maji-nejvice-krouzku-a-mimoskolnich-aktivit-v-evrope)>.
- [21] Česká rada dětí a mládeže. *Bambiriáda, Home. Historie* [online]. [cit. 2010-02-03]. <<http://www.bambiriada.cz/2009.php>>.
- [22] *Deklarace práv dítěte* [online]. [cit. 2009-11-10].
<http://icv.vlada.cz/assets/tema/Charta_detskych_prav.pdf>.
- [23] Hubáčková, J. *Znalost dětských práv jako prevence* [online]. 2008, [poslední revize 31.1.2008, [cit.2009-12-02]. <<http://www.icm.cz/znalost-detskych-prav-jako-prevence>>.
- [24] IPA World. *About us* [online]. [cit. 2010-02-03].
<[http:// ipaworld.org/main/category/about-us/](http://ipaworld.org/main/category/about-us/)>.
- [25] Jihomoravský kraj. *Oblast volného času dětí a mládeže - dotace 2009* [online]. [cit. 2010-02-18]. <<http://www.kr-jihomoravsky.cz>>.
- [26] Knight, J. *Dětská práva* [online]. 2006, [cit. 2009-11-01].
<<http://www.detskaprava.cz>>.
- [27] Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. *Masarykova univerzita otevírá centrum v Angole* [online], detail zprávy z médií ze dne 15.9.2009. [cit. 5.12.2009].
<<http://www.muni.cz/ped/events/calendar/3905>>.
- [28] Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Mládež* [online]. Datum aktualizace: 15.1.2010. [cit. 18.1.2010]. <<http://www.msmt.cz>>.
- [29] Novotný, O. I u dětí mají být práva a povinnosti nerozlučné. *Lidská práva Časopis ČHV*, číslo 4/2008. Datum aktualizace: 2.6. 2008. Datum citování: [2009-12-02] <<http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2008121902>>.

- [30] Statutární město Brno. Tiskové zprávy. *Město postaví dvě hřiště pro mládež v problémových lokalitách* [online]. [cit. 2010-02-03].
<<http://www.brno.cz/brno-aktualne/tiskovy-servis/tiskove-zpravy/31-03-2009-mesto-postavi-dve-hriste-pro-mladez-v-problemovych-lokalitach/>>.
- [31] *Úmluva o právech dítěte* [online]. [cit. 2010-01-20].
<<http://www.crdm.adam.cz/publikace/umluva/umluva.htm>>.
- [32] Wikipedie, otevřená encyklopedie. *Game* [online]. [cit. 2010-01-18].
< <http://en.wikipedia.org/wiki/Game>>.
- [33] Wikipedie, otevřená encyklopedie, *Hra* [online]. [cit. 2009-11-11].
< <http://cs.wikipedia.org/wiki/Hra>>.
- [34] Wikipedie, otevřená encyklopedie. *Play* [online]. [cit. 2010-01-18].
<[http://en.wikipedia.org/wiki/Play_\(activity\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Play_(activity))>.

Seznam příloh

Příloha č.1 Seznam respondentů

Příloha č.2 Dotazník

Příloha č. 1 Seznam respondentů

ZŠ Bosonožské nám. 44
642 00 Brno

ZŠ Křivánkovo nám. 11
641 00 Brno

ZŠ Blanenská 1
621 00 Brno

ZŠ Jasanová 2
637 00 Brno

ZŠ nám. Míru 3
602 00 Brno

ZŠ Hamry 12
614 00 Brno

ZŠ Kuldova 38
615 00 Brno

ZŠ Kneslova 28
618 00 Brno

ZŠ Jihomoravské nám. 2
627 00 Brno

ZŠ Mutěnická 23
628 00 Brno

ZŠ Jana Broskvy 3
643 00 Brno

ZŠ nám. 28.října 22
602 00 Brno

ZŠ Bosonožská 9 Fakultní škola
625 00 Brno

ZŠ Horní 16
639 00 Brno

ZŠ Arménská 21
625 00 Brno

ZŠ Masarova 11
628 00 Brno

Příloha č. 1 Seznam respondentů

ZŠ Měšťanská 21
620 00 Brno

ZŠ Husova 17
602 00 Brno

ZŠ Labská 27
625 00 Brno

ZŠ Milénova 14
638 00 Brno

ZŠ Vedlejší 10
625 00 Brno

ZŠ Horácké náměstí 13
621 00 Brno

Pozn.: Základní školy jsou řazeny vzestupně v závislosti na počtu žáků.

Některé z uvedených škol jsou zřízeny společně s mateřskou školou.

Dotazníkový průzkum

Název školy:

Nabídka mimoškolních (volnočasových) aktivit na brněnských základních školách

1) *Škola byla založena roku*

2) *Počet žáků na škole*

3) *Na naší škole jsou pro děti k dispozici následující možnosti volnočasových aktivit:
(zde prosím uveďte výčet jednotlivých aktivit)*

4) *Myslíte, že je tato nabídka dostatečná?*

- Ano.
- Spíše ano.
- Ne, ale plánujeme její rozšíření.
- Ne, ale z finančních důvodů nemůžeme nabídku rozšířit.
- Ne, naše škola se soustředí výhradně na výuku a další školní aktivity (matematické olympiády, sportovní soutěže).

5) *Pořádá Vaše škola také nějaké prázdninové volnočasové aktivity pro své žáky?*

- Ano:.....
- Pořádali jsme v minulosti, ale již tuto činnost do dalších let neplánujeme.
- Ne, ale uvažujeme o tom do budoucna.
- Ne a ani takovou činnost do budoucna neplánujeme.

6) *Je Vaše škola toho názoru, že mimoškolní aktivity jsou pro vývoj dítěte stejně důležité jako výuka?*

- Ano.
- Spíše ano.
- Spíše ne.
- Ne.

7) *Je některou z mimoškolních aktivit Vaše škola „vyhlášená“?*

- Ano, jedná se o.....
- Ne.

8) *Jak velký je ze strany Vašich žáků o mimoškolní činnost zájem?*

- Minimální.
- Více jak 25%ní.
- Více jak 50%ní.
- Více jak 75%ní.
- Nikdy jsme to nezjišťovali.

9) Jsou v prostorách Vaší školy i volnočasové aktivity pořádané jinými organizacemi?

- Ano, pouze jimi.
- Ano, doplňují mimoškolní činnost naší školy.
- Zatím ne, ale plánujeme navázat s některými spolupráci.
- Ne a o spolupráci s nimi ani neuvažujeme.

10) Spolupracuje Vaše škola s nějakou další školou v rámci pořádání mimoškolních aktivit?

- Ano, s více školami.
- Ano, s jednou školou.
- Spolupracovali jsme v minulosti.
- Ne, ale uvažujeme do budoucna.
- Ne, taková spolupráce nás neláká a neplánuje se.

11) Angažuje se v pořádání Vašich volnočasových aktivit Statutární město Brno?

- Ano.
- Ano, ale mohlo by více.
- Není nám známo.
- Spíše ne.
- Ne, nikdy jsem žádnou informaci o možné spolupráci neobdrželi.

12) Myslíte, že rodiče dostatečně podporují děti v účasti na volnočasových aktivitách pořádaných Vaší školou?

- Určitě ano.
- Spíše ano.
- Není nám známo.
- Spíše ne.
- Určitě ne.

13) Angažují se rodiče osobně v pořádání mimoškolních akcí organizovaných Vaší školou?

- Spíše ano.
- Spíše ne.
- Není to nutné, škola vše zvládá sama.
- Ano, ale spíše rodiče žáků prvního stupně.
- Ano, ale spíše rodiče žáků druhého stupně.